

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

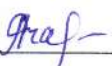
**Администрация муниципального района
«Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва»**

МБОУ Кызыл-Дагская СОШ

РАССМОТРЕНО

методическим советом школы

Заместитель директора по НМР

 Салчак А.Б.

Протокол № 1

от «29» августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора по УВР

 Суге-Маадыр Д.А.

Протокол № 1

от «29» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директором школы

 Кочаа С.С.

Приказ № 1/11

от «01» сентября 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета

«Родной (тувинский) язык»

для обучающихся 7-9 классов

с. Кызыл-Даг, 2023

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

7-9 класстарга «Төрээн (тыва) дыл» эртеминге ажылчын программаны «Кол ниити өөрөдигениң 5-9 класстарыңа «төрээн (тыва) дыл» эртеминиң чижек өөрөдиге программасын» (К.Б. Доржу, Ч.А. Сарыглар) даянып тургускан.

Тыва дыл – Тыва Республиканың үндэзин чонунуң национал дылы. Тыва дыл Тыва Республиканың Конституциясында күрүне дылы кылдыр доктааттыңан (май 6, 2001). Амгы үеде «тыва болгаш орус дылдарның деңге болгаш бот тускайлаң сайзыраарыңа таарымчалыг байдалды тургузарынче угланган» 2003 чылдың декабрь 31-де үнген «Тыва Республиканың дылдар дугайында» хоойлузу амыдыралда боттанмышаан. Тыва дыл өөрөдигениң, культураның, күрүнениң болгаш тус черлерниң эрге-чагырга органнарының дылы, официалдыг хоойлудүрүмнерни парлап үндүрер, Тыва Республикага референдум (чугула айтырыгны чонга бадыладыры), төлээлекчилер болгаш күүсекчи органнарже соңгулдаларның дылы, албан-херек документиери эмгелээриниң, суд чорудулгазының база чагаалар дылы, массалыг медээ дамчыдар чепсектер дээш өске-даа адырларның дылы кылдыр ниитилел амыдыралында калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Тыва улустуң төрээн дылы янзы-бүрү медээлерни чыып тургузар, кадагалаар болгаш дамчыдар хөй талаалыг система болуп чоруур. Тыва дыл кижилерни чугаалаштырар, оларның бодалын, сагыш-сеткилин илередир баазалыг хүлээлгелерин күүсетпишаан, кижилерниң бот-боттарының аразында болгаш хөй-ниити-биле харылзаалыг болурун хандыраар; тыва улустуң бот-медерелин болгаш делегей көрүүшкүнүн хевирлээр, тыва кижилерни бот-тускайлаң онзагай аймак чон кылдыр хаара тудуп, оларның салгалдарын харылзаштырып, национал культуразын хүн бүрүде чаартып чоруур. Тыва дыл – өг-бүледе болгаш өөрөдиге системасында кижизилдигениң дылы; тыва улустуң байлак аас чогаалының болгаш чечен чогаалының хөй янзы жанрларын кадагалаар болгаш дамчыдарының дылы; өске эртемнерни шингээди алырыңа өзек болбушаан, уругларны бүгү талазы-биле сайзырадырының аргазы; эртемде чаа ажыдышкыннарны болгаш төөгү, уран чүүл база культураның хөй аңгы хевирлерин (жанрларын) дамчыдарының болгаш шинчилээриниң дылы; орус болгаш бүгү делегейниң чечен чогаалының, ол ышкаш эртем ажылдарының очулгазының дылы.

7-9 класстарның «Төрээн (тыва) дыл» деп өөрөдиге программасы (улаштыр – Программа) Кол ниити өөрөдигениң федералдыг күрүне стандартыңа дүүштүр тургустунган (улаштыр – КНӨ-нүң ӨФКС). Программаның өзээ кылдыр эге болгаш кол ниити өөрөдигениң аразында харылзаалыының принциви салдынган. Программада өөреникчилерниң чугаа чорудулгазын улам ыңай сайзырадыры көрдүнген: шын бижилгениң чаңчыл, мергежилдерин, медерелдиг номчулганы, аас чугааның утказын долузу-биле билип алырын, төрээн дылыңа хостуг, шын болгаш тода

чугаалаарын хевирлээри. Төрээн дылынга өөрөдиге уругларның ниити делегей көрүүшкүнүн делгемчидер, чогаадыкчы салым-чаянын сайзырадыр, чаагай мөзү-бүдүш дугайында билиин болгаш чугаа чорудулгазының культуразын улам бедидеринге дузалаар. Ынчангаш «Төрээн (тыва) дыл» эртеми кол ниити өөрөдигениң сорулгаларын чедип алырынга улуг ужур-дузалыг.

7 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Чугаа болгаш чугаалажып харылзажыры

- бодунуң чугаазын чогаадыглар таварыштыр сайзырадыр: бодунуң сактыышкыннарын чогаадыг-тоожуушкунга, чурук-биле ажылга (кайы-бир черниң, кижиниң (портрет), болуушкуннуң чурумалы) азы кандыг-бир бердинген темага хамаарышкан чогаадыг-угаап бодаашкынга илередир;

- харылзажылганың аңгы-аңгы байдалдарында (албан ёзулуг азы хостуг) чугаа нормаларын сагыыр;

Сөзүглел

- сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадыр;

- сөзүглелдин делгеренгей болгаш кыска планын тургузар;

- кандыг-бир тодаргай темага материалды чыыр болгаш ону чаңгыс аайлап тургузар;

Морфология

- кылыг сөзүнүң тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастие тодарадыр;

- причастиеиң болгаш деепричастиеиң грамматиктиг утказын тодарадыр, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг ужур-дузазын тайылбырлаар;

- причастиеиң үезин (эрткен, келир, болгалак) тодарадыр;

- тыва дылдың деепричастиелерин аңгылаар: каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар деепричастиелер;

- сөзүглелден причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерни тодарадып тывар;

- причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерниң синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадыр;

- өттүнүг сөстөрүн тодарадып тывар, оларның утказын тайылбырлаар;

- өттүнүг сөстөрнүн уткалыг бөлүктөрүн таныыр: ыыт-дааш, үн өттүнөр сөстөр, хевир-дүрзү өттүнөр сөстөр, миннишкин илередир сөстөр;

- өттүнүг сөстөрнү тургузар; өттүнүг сөстөрнүн дузазы-биле кылыг сөстөрнү тургузар;

- өттүнүг сөзүнүн составтыг кылыг сөзү тургузарынга ужур-дузазын, синтаксистиг хүлээлгезин тодарадыр;

- эдеринчи болгаш дузалал атты ылгаар;

- эдеринчилернүн грамматиктиг хүлээгелерин тодарадыр;

- *дег, ышкаш* деп эдеринчилернүн дузазы-биле деңнелгелиг бөлүглелдерни тургузар;

- *биле* деп сөстүн эдеринчи азы эвилел болуп чоруурун ылгаар;

- эвилелдерни таныыр;

- чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни, чагырыштырбас эвилелдернүн утказынын аайы-биле бөлүктөрүн (каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар) ылгаар;

- чоок уткалыг эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;

- артынчыларны танып тывар, чугаага ажыглаар;

- артынчыларны утка аайы-биле бөлүктээр: айтырыг, бадыткал, дадагалзалдын, күштелдиреринин азы ылгаарынын, даап бодаарынын.

- чоок уткалыг артынчыларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;

- причастие, деепричастие, өттүнүг сөс, эдеринчи, артынчы, эвилелдин морфологтуг сайгарылгазын кылыр;

- аян сөстөрнү танып тывар;

- кижинин өөрээнин, магадаанын болгаш муңгараанын, кортканын дээн ышкаш кижинин сагыш-сеткилинин өске-даа байдалдарын илереткен аян сөстөрнү аңгылаар;

- аян сөстери бар домакка логиктиг ударениени тодарадыр;

- аян сөстери бар домакка бижик демдектерин шын салыр;

Синтаксис

- сөс каттыжышкынынын холбажыр аргазын тодарадыр: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга;

- сөс каттыжышкынының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр;
- ийи чугула кежигүннүг болгаш чаңгыс чугула кежигүннүг домактарны ылгаар;
- домактың чугула кежигүннерин танып тывар;
- сөглекчиниң хевирлерин ылгаар болгаш адаар: кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг;
- сөглекчиниң составында модальдыг сөстөрни танып тывар;
- домактың ийиги черге кежигүннерин танып тывар: дорт болгаш доора немелделер, тодарадылга болгаш капсырылга; үениң, туруштуң, кылдыныг аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдары;
- делгеренгей болгаш делгеренгей эвес бөдүүн домактарны ылгаар;
- чаңгыс чугула кежигүннүг домактарның хевирлерин ылгаар: тодаргай арынныг домак, тодаргай эвес арынныг домак, арын чок, ат домаа;
- чаңгыс чугула кежигүннүг домактарны тургузар;
- долу болгаш долу эвес домактарны ылгаар;
- домак сөстөрни чугаага ажыглаар;
- нарынчылтынган болгаш нарынчылтынмаан домактарны тодарадыр;
- нарынчылтынган домактарны ылгаар;
- чаңгыс аймак кежигүннерни, тускайлаан кежигүннерни; причастиелиг, деепричастиелиг, деңнелгелиг бөлүглелдерни; адалгалар, кирилде сөстер, кирилде домактарны танып тывар болгаш ылгаар;
- чаңгыс аймак кежигүннерниң каттыжар аргаларын тодарадыр: үн аяны азы чагырыштырбас эвилелдер;
- чаңгыс аймак кежигүннерниң түңнекчи сөстөрүн тывар;
- чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгаларны тодарадыр;
- делгеренгей болгаш делгеренгей эвес адалгаларны тывар;
- кирилде сөстер, кирилде домактарны ылгаар;
- нарынчылтынган домактарга бижик демдектерин болгаш үн аянын сагыыр;

- домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.

8 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Дыл дугайында ниити билиглер

- улустуң аас чогаалын, чечен чогаалының дылын ылгаар; тыва улустуң аас чогаалын, чечен чогаалын, төөгүзүн, культуразын шинчилеп өөрениринге тыва дылдың чугулазын билир;

Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар

- өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргаларны тодарадыр: дорт болгаш доора чугаа; авторнуң сөстери;
- дорт болгаш доора чугаалыг, цитаталыг домактарга бижик демдектерин сагыыр;
- сөзүглелде өске кижиниң чугаазын танып тывар;
- цитаталарны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар;

Синтаксис

- нарын домак иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргаларны ылгаар: кожумактар, эвилелдер, эвилел (зиг) сөстөр, эдеринчилер, артынчылар, дузалал аттар, үн аяны;

- сөс каттыжышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны (деңнежилге, чагыржылга) тодарадыр;

- нарын домакты танып тывар;

- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарны ылгаар;

- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарның каттыжар аргаларын тодарадыр;

- чагырышпаан болгаш чагырышкан нарын домактарны тургузар;

- чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домакты ылгаар;

- чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын тодарадыр;

- чагырышкан нарын домактың болгаш нарын синтаксистиг конструкцияның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр;

- нарын синтаксистиг конструкцияны танып тывар;

- нарын синтаксистиг конструкцияның кезектериниң аразында синтаксистиг харылзааларны аңгылаар;

Пунктуация

- нарынчылтыг, нарын, дорт чугаалыг, цитаталыг домактарга бижик демдектерин шын ажыглаар;

- тире болгаш дефистинг ажыглалын ылгаар.

9 КЛАСС

Доозукчу дараазында чүүлдерни кылып өөренип алыр:

Дыл дугайында ниити билиглер

- тыва дылдың ужуру-дузанын болгаш хүлээлгелерин тодарадыр;

- петроглифтер, иероглифтер, түрктөргө орхон-енисей бижиктерин болгаш руниктиг бижикти, төвүт болгаш эрги моол бижиктерни ылгап билир;

- чоннуң амыдыралын, үндөзүн культураны, төөгүзүн, чаңчылдарын илереткен сөстөргө сөзүглелде кирген уткаын барымдаалап, словарьлар дузаны-биле тодарадыр;

Сөзүглел

- сөзүглелдин тема, кол бодал, тургузуг болгаш янзыларының (тоожуушкун, чурумал, угаап боданышкын) аайы-биле сайгарар;

- сөзүглелди уткалыг кезектерге чарар (утказы, кол бодал);

- план (бөдүүн, нарын, тезистиг), конспект, аннотацияны бижип тургузар;

- хевир, стиль, жанр таланы-биле ылгалдыг сөзүглелдерни уткалыг, дес-дараалашкак, харылзалыг, темага дүгжүп турар кылдыр тургузар;

- бижимел чугааны үнелеп, эде тургузуп шыдаар; бодунуң тургускан сөзүглелдерин сөзүглелдин тургузуунга хамаарышкан негелделер ёзуугаар тургузар болгаш хоюглаар;

- сөзүглелдин уткалыг кезектерин (микротеманын) ылгаар;

Дылдың ажыглалының аайы-биле хевирлери

- чугаа, эртем, публицистика, албан-херек болгаш чечен чогаал стильдериниң сөзүглелдериниң онзагайларын ылгаар;

- чугаа стилиниң хевирлериниң (чугаалажыры, маргылдаалыг айтырыгны шиитпирлээри-биле дискуссияга киржири, чугаалаары, амы-хууда чагаалар) болгаш чечен чогаалдың дылын ылгаар болгаш онзагайларын тодарадыр;

- сөзүглелдин кайы стильге (ном, чугаа) хамааржырын айтыр;

- аңгы-аңгы стиль, жанр, чугааның кайы-бир хевиринге сөзүглелдерни тургузар: тезис, үнелел, улус мурнунга чүве чугаалаары, илеткел, чагаа, шынзылга, билдириишкин, резюме, кандыг-бир чүвениң тайылбырынга киржири, интервью, орук демдеглелдери, солунга статья дээш о.ө.;

- бодунуң болгаш өске улустуң чугаазында хажыттынган чугаа нормаларын эскерип, аңаа үнелелди бээр, улуг эвес дыңнадыг, илеткел, реферат-биле улус мурнунга чүве чугаалаар.

«Төрээн (тыва) дыл» эртемниң түңнелдерин

үнелээриниң онзагайлары

«Төрээн (тыва) дыл» эртемниң түңнелдериниң хыналдазын тыва дылдың башкы бүрүзү кылыр; ону хүн бүрүдө чорудар, темалыг, шилчилгелиг болгаш түңнел хыналдаларның, ол ышкаш өөредилге чериниң удуртулганының үгүлчү хайгааралда турар хыналдазының (мониторинг) чурумун ёзугаар чорудар.

«Төрээн (тыва) дыл» эртеминде хыналданың кол объектизи ук эртемниң өөредилге материалынга даянып, өөреникчилерниң угаап шингээдир болгаш херек кырында (практикага) чорудар ажылдарын шиитпирлеп шыдаар арга-шинээн тодарадыры болур.

Чаңгыс аайлаан хыналда планнаттынган түңнелдерни чедип алганын хынаары-биле деңнелдиг (чадаланчак) арганы көрүп турар. Хыналданың утказынга дүүштүр өөредиглиг (таблицаалар, схемалар, презентациялар, даяныр конспектилер), бот (кайы-бир темага түңнел ажыл); хынаар (кичээлдин темазынга), хыналда (дылдың кайы-бир кезээнге, улдуң төнчүзүндө, чыл төнчүзүндө) ажылдарны, диктант, эдертиг, тест онаалгалар, аас-биле харыы, бажыңга ажыл, чогаадыкчы ажыл, өөредиглиг төлевилел, эртем-шинчилел ажылы дээш өске-даа ажылдарның хевирлерин ажыглаар.

Эртем талазы-биле түңнелдерни үнелээриниң негелделери

Аас-биле харыыларның үнелели

Аас-биле айтырары дээрге тыва дылда уругларның билиин хынаарының бир кол хевири болур. Өөреникчинин кайы-бир темага харызы долу, харылзаалыг, уткалыг болур; дүрүмнерни, тайылбырларны чогуур черлерге ажыглап билирин ол көргүзөр ужурлуг.

Харыылап турар үезинде мындыг негелделерни кичээнгейге алыр:

- харыының долу болгаш шын болуру;
- өөрөнгөн материалын медреселдиг билгени;
- харызын шын илереткени.

«5» демдекти бир эвес өөреникчи: 1) өөрөнгөн материалын долузу-биле тайылбырлап, шын харыыларны берип турар; 2) өөредилге материалының утказын билир болгаш ону чүгле өөредилге номундан эвес, а бодунуң чижектери-биле бадыткап, бодунуң бодалдарын илередип, алган билиглерин херек кырында ажыглап билир; 3) билип алган чүүлүн литературлуг дылдың негелделеринге дүүштүр дес-дараалаштыр чугаалап билир болза, салыр.

«4» демдекти бир эвес өөреникчи «5» демдектин негелделеринге дүүштүр болгаш чүгле 1-2 частырыг кылгаш, ону боду эткен азы дес-дараалаштыр чугаалаарынга 1-2 частырыг кылган болза, салыр.

«3» демдекти бир эвес өөреникчи теманы билир, ынчалза-даа 1) материалды долу эвес болгаш чамдык билиглерниң тодарадыын шын эвес тайылбырлап турар; 2) материалды ханы эвес билир болгаш чугаазында частырыглар бар болза, салыр.

«2» демдекти бир эвес өөреникчи материалды билбес, тодарадыгларда ооң утказын өскертип азы шын эвес чугаалап турар болза, салыр.

«1» демдекти бир эвес өөреникчи материалды долузу-биле билбес болза, салыр.

«5», «4», «3» демдектерни өөреникчинин чүгле чаңгыс айтырыгга харыылааны дээш эвес, а кичээл дургузунда ниити ажылы дээш салыр.

Бижимел ажылдарның үнелели

Диктант

Тыва дыл кичээлдеринге словарьлыг, хыналда болгаш түннел диктантыларны бижидер.

Диктант – өөреникчинин орфографтыг болгаш пунктуастыг билиглерин хынаарының кол хевири. Улдуң болгаш чыл төнчүзүнде бижидер диктантылар шупту эрткен темаларга хамаарышкан онаалгаларлыг болур болгаш үнелеттинген турар ужурлуг. Хынаанының соонда сайгарылганы кылып, частырыглар-биле ажылды чорудар.

Диктантыларга класс аайы-биле уругларның назы-харынга дүүшкен, утказы билдингир, литературлуг негелделерге дүгжүп турар сөзүглелдерни ажыглаар. Ында кирген сөстөрнүң санынга шупту чугаа кезектеринге хамааржыр сөстөрнү санаар болгаш диктантынң чижек хемчээли мындыг болур: 5 класс – 80-90 сөс, 6 класс – 90-100

сөс, 7 класс – 100-110 сөс, 8 класс – 110-140 сөс, 9 класс – 140-160 сөс.

Бир эвес диктантын өөрөдилге чылының эгезинде бижидер болза, мурнуку класстың негелдезинге дүгжүп турар хемчээлдиг сөзүглелди алыр. Чаа негелдеже чоорту кирер. Хынаар орфограммалар болгаш пунктограммалар өөрөнгөн темаларындан хамааржыр. Оларны хыналда диктантын чорудар мурнунда катаптаар. Бир эвес өөреникчи чаңгыс ол-ла сөстө ийи частырыгны кылган болза, ону чаңгыс частырыг кылдыр санаар, а бир эвес үштен көвүдээр болза, аңгы частырыг кылдыр санаар. Ол ышкаш арыг, чараш бижээнин база кичээнгейге алыр.

Өөрөмээни темаларга частырыгларны эдер, ынчалза-даа өөреникчинин частырыгы кылдыр санаас. Диктантын үнелээрде, частырыгларның байдалын өөрөнип көөр. Чамдыктарын улуг эвес частырыглар деп санаар, ындыг 2 хире частырыг эрттирипкен болза, ону чаңгыс кылдыр санаар. Чижээлээрге, бир бижик демдээнин орнунга өске бижик демдээ салыпкан (чаңгыс аймак кезигүүннөрин түннекчи сөзүн аңгылаарда, тире азы ийи секти солуй салыпкан дээн ышкаш), үжүктөрин билдинмес кылдыр кожупкан, бижик демдөктөрин чаңгыс ол-ла темага чазыпкан таварылгаларда. Башкы-биле сайгарганының соонда, частырыг катаптаттынып турар болза, ону дараазында демдек салырда, частырыг кылдыр санаар. Бир эвес өөреникчи ажылынга үштен өрү эдилгени боду кылган болза, «5» демдекти салбас.

Диктантыга орфографтыг болгаш пунктуастыг частырыглар дээш, чаңгыс демдекти салыр.

«5» – 0/1, 1/0 (чазыг чок ажыл; улуг эвес 1 орфографтыг азы 1 пунктуастыг частырыглыг);

«4» – 2/2, 1/3, 0/4, 3/0 (2 орфографтыг болгаш 2 пунктуастыг азы 1 орфографтыг болгаш 3 пунктуастыг азы 4 пунктуастыг азы чүгле 3 орфографтыг дөмөй частырыгларлыг);

«3» – 4/4, 3/5, 0/7, 5/3 (4 орфографтыг болгаш 4 пунктуастыг азы 3 орфографтыг болгаш 5 пунктуастыг азы чүгле 7 пунктуастыг азы 5 орфографтыг болгаш 3 пунктуастыг частырыглар. Улуг эвес частырыгларга хамааржыр 6 орфографтыг болгаш 6 пунктуастыг частырыглыг);

«2» – 7/7, 6/8, 5/9, 8/6 (7 орфографтыг болгаш 7 пунктуастыг азы 6 орфографтыг болгаш 8 пунктуастыг азы 5 орфографтыг болгаш 9 пунктуастыг азы 8 орфографтыг болгаш 6 пунктуастыг частырыглар);

«1» – 8/7, 7/8 (8 орфографтыг болгаш 7 пунктуастыг азы 7 орфографтыг болгаш 8 пунктуастыг болгаш оон-даа хөй частырыглыг).

Диктант болгаш немелде онаалгалыг (фонетиктиг, лексиктиг, орфографтыг, грамматиктиг, пунктуастыг) ниити хыналда ажылга ийи аңгы демдек салыр.

Немелде онаалгаларга демдектер: «5» – шупту онаалга шын кылдынган, «4» – хөй кезии шын кылдынган, «3» – чартыындан эвээш эвес кылдынган, «2» – хөй кезии кылдынмаан, «1» – долузу-биле кылдынмаан.

Словарьлыг диктант

Өөрөнгени темаларга словарьлыг диктантының чижек хемчээли: 5 класс – 15–20, 6 класс – 20–25, 7 класс – 25–30, 8 класс – 30–35, 9 класс – 35–40 сөс.

Словарьлыг диктантыга өөреникчилерниң бергедежип, хөй катап чазып турар сөстөрүн, сөс каттыжыышкыннарын ажыглаар.

Ажылдың демдээ частырыгларның санындан болгаш орфограммаларны тема аайы-биле ылгаанындан хамааржыр. Бир эвес 5 класска аңгы-аңгы темаларга 15-20 сөстү бижээн болза, дараазында демдектерни салыр: «5» – частырыглар чок азы 1-2 частырыглыг; «4» – 3-5 частырыглыг; «3» – 6-8 частырыглыг, «2» – 9-тан хөй частырыглыг. Хыналда словарьлыг диктантыны кайы-бир темага бижээн болза, демдектерни кылган хемчээлиниң хуузун санап салыр: «5» – 90-100%, «4» – 58-89%, «3» – 50-57%, «2» – 49% болгаш оон куду.

Эдертиг болгаш чогаадыг

Эдертиг болгаш чогаадыг – бодунуң бодалын (азы дыңнаан сөзүглелин) шын болгаш дес-дараалай дамчыдарының, өөреникчилерниң чугаазының сайзыраанының деңнелин хынаар кол хевирин.

Тыва дылда долузу-биле дамчыдар эдертигнин класс аайы-биле чижек хемчээли: 5 класс – 85-110 сөс, 6 класс – 110-140 сөс, 7 класс – 140-180 сөс, 8 класс – 180-210 сөс, 9 класс – 210-250 сөс.

Кичээлге чогаадыгның чижек хемчээли: 5 класс – 85-110 сөс, (0,5-1 кыдырааш арыны); 6 класс – 110-120 сөс, (1-1,5 кыдырааш арыны); 7 класс – 120-140 сөс, (1,5-2 кыдырааш арыны); 8 класс – 140-160 сөс, (2-2,5 кыдырааш арыны); 9 класс – 160-180 сөс, (2,5-3 кыдырааш арыны). Чогаадыгларның хемчээли элээн хөй байдалдардан, чижээлээрге, чогаадыгның хевиринден, тема болгаш кол бодалындан, уругларның бижииринин оожум азы дүргенинден, оларның ниити сайзыралындан база хамааржыр.

Кандыг-даа чогаадыг болгаш эдертигге ийи демдекти, бирээде, утказы болгаш дылы дээш, ийиде, шын бижилгези (орфография, бижик демдектери, дыл негелделери) дээш, салыр.

Чогаадыгның болгаш эдертигнин *утказынга* үнелелдин негелделери:

- ажылдың темазынга болгаш кол бодалынга дүгжүп турары;
- теманы долузу-биле ажытканы;
- материалдың херек кырында шынныы;
- дес-дараалаштыр дамчытканы.

«5» демдекти ажыл тема болгаш кол бодалга дүгжүр, тема долузу-биле ажыттынган, материалдың херек кырында шынныы сагыттынган, дес-дараалаштыр дамчыткан болза, салыр;

«4» демдекти ажыл тема болгаш кол бодалга дүгжүр, тема долузу-биле ажыттынган, материалдың херек кырында шынныы сагыттынган, дес-дараалашкаанда 1 частырыгны кылган болза, салыр;

«3» демдекти ажыл тема болгаш кол бодалга долу эвес дүгжүр, тема долузу-биле ажыттынмаан, материалдың херек кырында шынныы 1-2 таварылгада сагыттынмаан, дес-дараалашкаа сагыттынмаан болза, салыр;

«2» демдекти ажыл тема болгаш кол бодалга дүүшпес, тема ажыттынмаан, материалдың херек кырында шынныы 3 болгаш оон-даа хөй таварылгаларда сагыттынмаан, дес-дараалашкаа сагыттынмаан болза, салыр;

Чогаадыгның болгаш эдертигнің *дылынга* үнелелдің негелделери:

- теманы шын ажытканы;
- стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың уран аргаларын ажыглааны;
- дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагааны.

«5» демдекти өөреникчи теманы долузу-биле шын ажыткан; стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың уран аргаларын болдунар шаа-биле ажыглаан; дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагаан болза, салыр;

«4» демдекти өөреникчи теманы шын ажыткан; стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың элээн каш уран аргаларын ажыглаан; дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагаан болза, салыр;

«3» демдекти өөреникчи теманы долу эвес ажыткан; стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың уран аргаларын ажыглаан; ынчалза-даа дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагаан болза, салыр;

«2» демдекти өөреникчи теманы ажыдып шыдаваан; стиль, тема, салдынган сорулгазынга дүүштүр дылдың уран аргаларын ажыглаваан; дыл болгаш шын бижилге негелделерин сагываан болза, салыр;

Чогаадыгга болгаш эдертигге *шын бижилгеге* үнелелдин негелделери:

Хыналда үезинде орфографтыг, пунктуастыг болгаш дыл нормаларын сагаанын кичээнгейге алып.

«5» демдекти частырыг чок ажылга; 1 улуг эвес орфографтыг азы 1 улуг эвес пунктуастыг частырыг (0-2 частырыг) бар болза, салыр;

«4» демдекти 1 орфографтыг болгаш 1 пунктуастыг болгаш 1 лексика болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 2 орфографтыг болгаш 2 пунктуастыг частырыг, азы 3 пунктуастыг болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 2 лексика болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 стилистика талазы-биле частырыг (3-4 частырыг) бар болза, салыр;

«3» демдекти 1 орфографтыг болгаш 1 пунктуастыг болгаш 1 лексика болгаш 1 грамматика болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 2 орфографтыг болгаш 2 пунктуастыг болгаш 2 лексика болгаш 1 грамматика болгаш 1 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 орфографтыг болгаш 3 пунктуастыг болгаш 1 лексика болгаш 1 грамматика талазы-биле частырыг, азы 4 пунктуастыг болгаш 2 грамматика болгаш 2 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 лексика болгаш 3 грамматика болгаш 2 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 лексика болгаш 2 грамматика болгаш 3 стилистика талазы-биле частырыг (5-8 частырыг) бар болза, салыр;

«2» демдекти 4 орфографтыг болгаш 4 пунктуастыг болгаш 3 лексика талазы-биле частырыг, азы 5 орфографтыг болгаш 5 пунктуастыг болгаш 4 лексика талазы-биле частырыг, азы 5 орфографтыг болгаш 4 пунктуастыг болгаш 4 грамматика талазы-биле частырыг, азы 4 пунктуастыг болгаш 5 грамматика болгаш 4 стилистика талазы-биле частырыг, азы 3 лексика болгаш 4 грамматика болгаш 5 стилистика талазы-биле частырыг, азы 4 лексика болгаш 5 грамматика болгаш 5 стилистика талазы-биле частырыг (9-14 частырыг) бар болза, салыр.

Тестилерге үнелел

Айтырыгларның ниити санындан шын харыыларның хуузун үндүрүп демдээн салыр: «5» – онаалгаларның 85-100%, «4» – 51-84%, «3» – 45-50% шын күүсеткен, «2» – 44% шын азы оон куду деңнелде күүсеткен.

Класс аайы-биле ажылдарның хевирлери болгаш саны

Ажылдың хевири	7 класс	8 класс	9 класс
----------------	---------	---------	---------

Диктант	1	1	1
Хыналда ажыл	4	5	3
Словарьлыг диктант	-	-	-
Эдертиг	1	2	2
Чогаадыг	4	1	2
Тест	3	2	1
Төлевилел кылыры	1	1	1
Чогаадыкчы ажыл/ сөзүглел-биле ажыл/ практиктиг ажыл	2	2	-
Ниитизи-биле:	16	13	10

Тыва дылга библиографтыг даңзы

Өөредилге номнары:

1. Монгуш, Д. А. Тыва дыл. 6-7 класс : өөред. үнд. / Д. А. Монгуш, К.Б. Доржу. – 4-кү үнд. – Кызыл: Ю.Ш. Кюнзегеш аттыг ТНУЧ, 2007. – 278 а.
2. Тыва дыл. 8-9 класс: өөред. үнд. / М. Д. Биче-оол [болгаш о.ө.]. – 3-кү үнд. – Кызыл: ТНУЧ, 2006. – 238 а.
3. Тыва дыл. 9 класс: Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному / Е.М. Куулар, Л.Х. Ооржак, Т.Б. Оюн, Ч.А. Сарыглар – Кызыл: НШХИ, 2023. – 264 а.

ТЕМАЛЫГ ПЛАННААШКЫН

7 КЛАСС (103 ШАК)

Дылдың кезектери	Программа аайы-биле темалар	Шак саны	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дыл – күрүне дылы	1	Республиканың ажыл-амыдыралынга тыва дылдың чугулазының дугайында чугаага киржир. Тыва дылдың ужур-дузазының болгаш хүлээлгелерин тодарадып билир.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	5-6 класстарга өөрөнгөн чуулдеринге катаптаашкын	Ниити шагы – 6	Диалог болгаш монологту ылгаар. Мергежил сөстөрүн, терминнерни, быжыг сөс каттыжыышкыннарын чугаага шын ажыглаар болгаш оларны сөзүглелден тывар. Кылыг сөстөрүн, наречилерни, ат оруннарын домак тургузарынга ажыглаар. Өөрөнгөн чугаа кезектериниң морфологтуг демдектерин тодарадыр.
	Кылыг сөзү	1	
	Наречие.	1	
	Ат орну	1	
	Сөс каттыжыышкыны	1	
	Домак	1	
	<i>Диктант «Куштар змчизи»</i>	1	Диктантаыны бижиир.
Дыл дугайында ниити билиглер	Дыл дугайында ниити билиглер	Ниити шагы – 2	Тыва чоннуң культуразының дугайында сөзүглелдерни дыңнаар. Дыңнаан сөзүглелиниң кыска утказын чугаалаар азы бижиир. Тыва дылдың очулга (орус-тыва, тыва-орус) словарьларын ажыглаар.
	Тыва дыл – тыва чоннуң өнчүзү	1	
	Тыва дыл болгаш чоннуң культуразы	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа	Сөзүглел	Ниити шагы – 8	Сөзүглелдин темазын болгаш кол бодалын тодарадыр.
	Сөзүглел дугайында билиг	1	

культуразы	Сөзүглелдин темазы болгаш кол бодалы.	1	Сөзүглелдин планын тургузар. Сөзүглелдерниң янзыларын ылгаар: чурумал, тоожуушкун, угаап боданыышкын.
	Сөзүглелдин кыска болгаш делгеренгей планы	1	Сөзүглелде домактарның дес-дараалашкаан болгаш сөзүглелдин кезектеринин харылзаалыын, темазынга дүүшкээн сагыыр.
	Сөзүглелдерниң янзылары. Тоожуушкун.	1	Сөзүглелге логиктиг ударениени сагыыр.
	Чурумал	1	Кайы-бир темага материалды чыыр болгаш ооң аай-бажын тургузар (системажыдар). Янзы-бүрү литератураны ажыглаар. Бижимел чугаазын сайзырадыр. Чугаа культуразын сагыыр.
	Угаап боданыышкын	1	
	<i>Чогаадыг-тоожуушкун «Ооруг хемниң девискээрин арыглаанывыс»</i>	1	<i>«Ооруг хемниң девискээрин арыглаанывыс»</i> деп темага чогаадыгны бижиир
	<i>Сөзүглел-биле ажыл «Айыыл-биле демисел»</i>	1	Сөзүглелди боттары номчуур. Сактып алыр. Тыва литературлуг дылдың нормаларын сагывышаан, номчаан сөзүглелиниң утказын аас-биле дамчыдар.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Морфология. Кылыг сөзүнүн тускай хевирлери	Ниити шагы - 16	Кылыг сөзүнүн тускай хевирлери – причастие болгаш деепричастие дугайында билип алыр. Причастиеиниң грамматиктиг утказын, морфологтут демдектерин, синтаксистиг ужур-дузазын тодарадыр. Эрткен болгаш келир үениң причастиелерин ылгаар. Болгалак үениң причастиезин ылгаар, сөзүглелден тывар, чугаага ажыглаар. Причастиелерни чувелерниң демдээн көргүзерде, ажыглаары. Причастиелиг бөлүглелдерни таныыр, оларның домакка тодарадылга азы байдал болуп чоруурун тодарадыр.
	Причастиеиниң грамматиктиг утказы, морфологтут демдектери.	1	
	Эрткен үениң причастиези	1	
	Келир үениң причастиези	1	
	Болгалак үениң причастиези	1	
	Причастиелиг бөлүглелдер	1	
	Причастиелиг бөлүглелдерниң домакка тодарадылга, байдал болуру	1	
	Хыналда ажыл «Орай күс»	1	
	Деепричастиеиниң грамматиктиг утказы, морфологтут демдектери, синтаксистиг хүлээлгелери	1	
	Тыва дылдың деепричастиелери.	1	Деепричастиелерниң грамматиктиг утказын, морфологтут демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадып сайгарар. Тыва дылдың деепричастиелерин аңгылаар: каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, үдекчи, кызыгаарлаар деепричастиелер. Деепричастиелиг бөлүглелдерни таныыр, оларга бижик демдектерин сагыыр

	Каттышкак деепричастие		болгаш синтаксистиг хүлээлгелерин тодарадып сайгарар.
	Кожаланчак деепричастие	1	Деепричастиеелерни составтыг кылыг сөзүнүң кезээ кылдыр ажыглаар, оон бодунуң (деепричастиеениң) домакка кандыг кежигүн болурун тодарадыр.
	Эрткен деепричастие	1	
	Болбас деепричастие	1	Деепричастиеелерни болгаш деепричастиелиг бөлүглелдерни домакка ажыглаар.
	Кызыгаарлаар деепричастие	1	Причастиеелер, деепричастиеелер база причастиелиг болгаш деепричастиелиг бөлүглелдер кирген сөзүглелдерни номчуур болгаш сайгарар.
	Үдекчи деепричастие	1	Морфологтуг сайгарылганы кылыр.
	Деепричастиелиг бөлүглел, аңаа бижик демдектери болгаш домакка байдал болуру	1	
	<i>Тест «Причастие, деепричастиеелер»</i>	1	Өөрөнгөн темазыңга тестини бижиир.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Өттүнүг сөстөр	Ниити шагы - 3	Өттүнүг сөстөрүн танып тывар, оларның ниити утказын тайылбырлаар.
	Өттүнүг сөстөрниң ниити утказы болгаш уткалыг бөлүктөри	1	Өттүнүг сөстөрниң уткалыг бөлүктөрүн таныыр: ыыт-дааш, үн өттүнөр сөстөр, хевир-дүрзү өттүнөр сөстөр, минниишкин илередир сөстөр.
	Өттүнүг сөстөрниң составтыг кылыг сөстөри тургузарыңга ужур-дузазы база синтаксистиг хүлээлгези. Өттүнүг сөстөрниң морфологтуг сайгарылгазы.	1	Оларны аян сөстөрүндөн ылгаар. Өттүнүг сөстөрүн шын тургузар. Составтыг кылыг сөстөрүн тургузарыңга ужур-дузазын тайылбырлаар; оларның дузазы-биле составтыг кылыг сөстөрүн тургузар. Кылыг сөзүнүң составыңга турда, синтаксистиг хүлээлгезин сайгарар. Өттүнүг сөстөрниң морфологтуг сайгарылгазын кылыр. Өттүнүг сөстөрниң уткалыг бөлүктөрүн аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Өттүнүг сөстөр кирген сөзүглелдерни номчуур болгаш шын бижилгезин, утказын сайгарар.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг «Малчынның аалында»</i>	1	Чайлаг азы кыштагже чораанының дугайында чогаадыгны өттүнүг сөстөрүни ажыглап бижиир.
Дыл дугайында	Дузалаал чугаа кезектери. Эдеринчилер	Ниити шагы – 4	Дузалаал чугаа кезектерин аңгылаар: эдеринчилер, эвилелдер, артынчылар. Оларның бөлүктөрүн ылгаар, каяа ажыглаарын билир.

эртемнийн кезектери	Эдеринчилер болгаш дузалал аттар, оларның грамматиктиг хүлээлгелери	1	Эдеринчилер болгаш дузалал аттарны ылгаар болгаш грамматиктиг хүлээлгелерин тодарадыр.
	Эдеринчилерни өске чугаа кезектеринден ылгаары	1	биле деп сөстү эдеринчи болгаш эвилел кылдыр ажыглаар, шын бижиир.
	Эдеринчилерни чугаага шын ажыглаары	1	дег, ышкаш деп эдеринчилерниң дузазы-биле деңнелгелиг бөлүглелдерни тургузар, бижик демдектерин сагыыр.
	Эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазы	1	Эдеринчилер болгаш дузалал аттарны чугаага ажыглаар. Доора падежтернин уткаларын дузалал аттар-биле илередири, янзы-бүрү чугаа кезектерин эдеринчилер кылдыр хереглээр болгаш оларны дузалал ат деп бадыткаар. Чугаа культуразын сагыыр.
Дыл дугайында эртемнийн кезектери	Эвилелдер	Ниити шагы – 4	Эдеринчилер болгаш дузалал аттарның морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
	Эвилелдер, оларның грамматиктиг хүлээлгелери	1	Эвилелдерни танып тывар, оларның грамматиктиг хүлээлгелерин сайгарар.
	Чагырыштырбас эвилелдер	1	Чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни аңгылаар.
	Чагырыштырар эвилелдер	1	Чагырыштырбас эвилелдерниң утказының аайы-биле бөлүктөрин ылгаар: каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар.
	Эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары	1	Чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар.
	Эвилелдерниң морфологтуг сайгарылгазы		Эвилелдерниң бөлүктөрин бодунуң тургусканы кластер дузазы-биле көргүзер.
Дыл дугайында эртемнийн кезектери	Артынчылар	Ниити шагы – 4	Эвилелдерлиг домактарга бижик демдектерин сагыыр.
	Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг хүлээлгелери	1	Чоок уткалыг эвилелдерни шын ажыглаар.
	Артынчыларны бөлүктээри болгаш шын бижири	1	Чугаа культуразын сагыыр. Эвилелдер кирген домактарны тургузар.
	Артынчыларны чугаага шын ажыглаары	1	Артынчыларны танып тывар.
			Артынчыларны утка аайы-биле бөлүктээр: айтырыг, бадыткал, дадагалзалдың, күштелдирериниң азы ылгаарының, даап бодаарының.
			Оларны шын бижиир болгаш чугаага ажыглаар.
			Чоок уткалыг артынчыларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар.
			Артынчыларның морфологтуг сайгарылгазын кылыр.
			Артынчыларның бөлүктөриниң аайы-биле схеманы тургузар. Схемага үндезилеп артынчыларның бөлүктөрин тайылбырлаар.

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл «Хат»</i>	1	Диктантаыны бижиир. Сөзүглелден дузалал чугаа кезектерин тывар, оларның бөлүктөрүн тодарадыр.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Аян сөзү	Ниити шагы – 4	Чугаада болгаш сөзүглелдерде аян сөстөрүн танып тывар. Кижиниң өөрээнин, магадаанын болгаш муңгараанын, кортканын дээн ышкаш кижиниң сагыш-сеткилиниң өске-даа байдалдарын илереткен аян сөстөрүн аңгылаар. Аян сөстөрүниң дузаы-биле бодунуң сагыш-сеткилин шын илередир. Аян сөстери бар домакка бижик демдектерин болгаш ударениени сагыыр. Тыва литературлуг дылдың пунктуастыг нормаларын сагывышаан, сөзүглелди номчуур болгаш сайгарар.
	Аян сөзү – онзагай чугаа кезээ, оон бөлүктери.	1	
	Аян сөзү кирген домакка бижик демдектери. Адаттынарының онзагайы	1	
	Аян сөстөрүниң морфологтуг сайгарылгазы.	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чурук-биле ажыл. Чогаадыг-чурумал «Кижини – бойдустуң төлү»</i>	1	Чурукка хамаарыштыр чогаадыг-чурумалды бижиир.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Синтаксис. Сөс каттыжыышкыны	Ниити шагы – 7	Сөс каттыжыышкыннарының тургузуунуң грамматиктиг уткаы-биле холбаалы. Сөс каттыжыышкыннарының чугула сөзүнүң аайы-биле бөлүктери: ат сөстүг, кылыг сөстүг, наречиелиг. Сөс каттыжыышкыннарының холбажыр аргаларын аңгылаар: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга. Өзек болгаш чагырткан сөстүң аразында холбаазын тодарадыр. Башкарылга, хамааржылга, каттыжылга холбаазы-биле каттышкан сөстөрүн уткалыг харылзааларын ылгаар. Сөс каттыжыышкыннарының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Домактан сөс каттыжыышкыннарын ушта бижиир, өзек болгаш чагырткан сөстүң аразында холбаазын тодарадыр. Сөс каттыжыышкыннарын тургузар.
	Сөс каттыжыышкынының грамматиктиг уткалары	1	
	Сөс каттыжыышкыннарының холбажыр аргалары	1	
	Башкарылга холбаазы	1	
	Хамааржылга холбаазы	1	
	Каттыжылга холбаазы	1	
	Сөс каттыжыышкынынга катаптаашкын	1	
Чугаа	Тест «Дус-Хөлдүң эриинге»	1	Тестини кылыр. Домактардан сөс каттыжыышкыннарын тывар, холбааларын

чорудулгазы болгаш чугаа культуразы			айтыр, өзек сөстөн чагырткан сөсчө айтырыгны салыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Бөдүүн домак	Ниити шагы – 9	Ийи чугула кежигүннүг домактарны танып тывар. Кол сөс биле сөглекчини танып тывар, оларның кандыг чугаа кезектери-биле илереттинерин билир.
	Ийи чугула кежигүннүг домактар. Домактың чугула кежигүннери	1	Сөглекчиниң хевирлерин аңгылаар: кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг.
	Кол сөс биле сөглекчиниң аразында тире	1	Сөглекчиниң составында модальдыг сөстөрни таныыр.
	Кол сөс, ооң илереттинери	1	Сөглекчиниң составында модальдыг сөстөрниң дузазы-биле кижиниң дыңнап турары болуушкунга хамаарылгазын (бүзүрээнин, бадыткаанын, чигзингенин, даап бодаанын) илередир.
	Кол сөстүң көргүзүкчүлери	1	Кол сөс биле сөглекчини ажыглаар, домакка бижик демдектерин сагыыр.
	Сөглекчи, ооң илереттинери.	1	Кылыг сөстүг болгаш ат сөстүг составтыг сөглекчилерни домакка ажыглаар.
	Сөглекчиниң хевирлери (кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг)	1	Делгеренгей эвес бөдүүн домактарны таныыр.
	Сөглекчиниң составында модальдыг сөстөр	1	Делгеренгей эвес домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Делгеренгей эвес бөдүүн домак	1	Тыва чугааны шингээдип ап шыдаар. Планны тургузуп бижиир. Бижимел чугааның нормаларын сагыыр.
	Бөдүүн домактың синтаксистиг сайгарылгазы		
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Домактың ийиги черге кежигүннери	Ниити шагы – 11	Домактың ийиги черге кежигүннерин танып тывар.
	Домактың ийиги черге кежигүннери.	1	Домактың ийиги черге кежигүннерин аңгылаар: (дорт болгаш доора немелделер, оларның илереттинери.
	Немелде. Дорт болгаш доора немелделер, оларның илереттинери.		

	Тодарадылга болгаш капсырылга, оларның илереттинери	1	аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниң байдалдарын), оларның кандыг чугаа кезектери-биле илереттинерин сайгарар.
	Байдалдар, оларның утка аайы-биле бөлүктери. Үениң байдалы	1	Делгеренгей домактарны танып тывар. Делгеренгей эвес домакты ийиги черге кезигүннери-биле делгередир. Төрээн дылынга бодалын шын, харылзаалыг болгаш чиге илередир. Домакта сөстөрниң туружун сагыыр. Чечен чогаал болгаш чугаалажыр стильдерде сөстөрниң туружун өскерттип ажыглаар.
	Кылдыныг аргазының байдалы	1	
	Туруштуң байдалы	1	Делгеренгей домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Чылдагаанның, сорулганың байдалдары	1	
	Хемчегниң байдалы	1	
	Байдалдарның илереттинери		
	Делгеренгей домак дугайында билиг	1	
	Домактың синтаксистиг сайгарылгазы.	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл «Суг Бажы дагыры».</i>	1	Хыналда ажылды кылыр. Делгеренгей эвес болгаш делгеренгей домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	<i>Сюжеттиг чурук-биле ажыл</i>	1	Чурукту топтап көөр. Ону чуруп бижиирде, сөстөрни, сөс каттыжыышкыннарын болгаш домактарны таарыштыр ажыглаар. Уткалыг сөзүглелди тургузар. Аңаа домактарның, абзацтарның дес-дараалашкаан сагыыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Чаңгыс чугула кезигүннүг домактар	Ниити шагы –10	Чаңгыс чугула кезигүннүг домактарны танып тывар. Чаңгыс болгаш ийи чугула кезигүннүг домактарны ылгаар. Чаңгыс чугула кезигүннүг домактарның хевирлерин аңгылаар: сөглекчи хевирлиг (тодаргай арынның домак, тодаргай эвес арынның домак, арын чок) болгаш кол сөс хевирлиг (ат домаа) чаңгыс чугула кезигүннүг домактар.
	Чаңгыс чугула кезигүннүг домактар дугайында билиг	1	
	Чаңгыс чугула кезигүннүг домактарның хевирлери. Тодаргай арынның домак	1	
	Тодаргай эвес арынның домак. Ниити арынның домактар	1	

	Арын чок домактар	1	Долу болгаш долу эвес домактарны танып тывар. Оларны сөзүглел тургузарынга ажыглаар.
	Кол сөс хевирлиг чаңгыс чугула кижигүннүг домактар. Ат домактары	1	Долу болгаш долу эвес домактарны киирбишаан, диалог тургузар мергежилдерин сайзырадыр.
	Чаңгыс составтыг бөдүүн домактарның сөзүглел тургузарынга ужур-дузасы	1	
	Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг	1	Албан-херек болгаш амыдыралчы харылзаалар үезинде чугаа нормаларын сагыыр болгаш билиглерин делгемчидер.
	Чаңгыс чугула кижигүннүг домактарның синтаксистиг сайгарылгазы.	1	Чугаага домак-сөстөрни ажыглаар. Аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр. Чаңгыс чугула кижигүннүг домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Тест «Адыг-биле ужурашканым»</i>	1	Тестини кылыр. Чаңгыс чугула кижигүннүг домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	<i>Чурук-биле ажыл. Чогаадыг-чурумал «Мээң өрээлим»</i>	1	«Мээң өрээлим» деп темага чогаадыгны бижиир. Чаңгыс чугула кижигүннүг домактарны ажыглаар. Орфографтыг болгаш пунктуастыг нормаларны сагыыр.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Нарынчылтыг домактар.	Ниити шагы –10	Нарынчылтыг домактарны танып тывар.
	Нарынчылтыг домактар. Домактың чаңгыс аймак кижигүннер-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери	1	Чаңгыс аймак кижигүннер-биле, тускайлаан кижигүннер-биле; причастиелиг, деепричастиелиг, деңнелгелиг бөлүглелдер-биле; адалгалар, кирилде сөстөр, кирилде домактар-биле нарынчылтыг домактарны ылгаар.
	Чаңгыс аймак кижигүннерлиг домактарга түңнекчи сөстөр болгаш оларга бижик демдектери	1	Чаңгыс аймак кижигүннер-биле нарынчылтыг домактарны танып тывар, бижик демдектерин сагыыр. Чаңгыс аймак кижигүннернің каттыжар аргаларын тодарадыр: үн аяны азы чагырыштырбас эвилелдер.
	Чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгалар, оларга бижик демдектери	1	Чаңгыс аймак кижигүннернің түңнекчи сөстөрүн тывар болгаш бижик демдектерин сагыыр.
	Тускайлаан кижигүннүг домактарның, тускайлаашкынның ужур-дузасы.	1	Чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгаларны аңгылаар, бижик демдектерин сагыыр.

	Домактың делгеренгей кежигүн-нер-биле нарынчыттынары, оларга бижик демдектери	1	Тускайлаан кежигүннер-биле нарынчыттыг домактарны танып тывар. Тускайлаашкынның ужур-утказын билип алыр. Тускайлаан тайылбыр кежигүннерни болгаш капсырылгаларны таныыр, бижик демдектерин сагыыр. Причастиелиг, деепричастиелиг, деннелгелиг бөлүглелдер-биле нарынчыттыг домактарны танып тывар, бижик демдектерин сагыыр. Адалгаларны таныыр. Делгеренгей болгаш делгеренгей эвес адалгалар-биле нарынчыттыг домактарны тывар. Бижик демдектерин сагыыр болгаш үн аянының ужур-дузазын тайылбырлаар. Кирилде сөстөр, кирилде домактарны танып тывар. Кирилде сөстөр, кирилде домактар-биле нарынчыттыг домактарны тывар болгаш үн аянының ужур-дузазын тайылбырлаар. Нарынчыттыг домактарны чечен чогаал сөзүглелдеринден тывар. Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Нарынчыттыг домактарга бижик демдектерин болгаш үн аянын сагыыр. Нарынчыттыг домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Причастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген делгеренгей кежигүннер-биле нарынчыттынары	1	
	Деепричастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген байдалдарны тускайлаары	1	
	Деңнелгелиг бөлүглелдер-биле илереттинген байдалдарны тускайлаары	1	
	Домактың адалгалар-биле нарынчыттынары, оларга бижик демдектери. Интонацияның ужур-дузазы	1	
	Домактың кирилде сөстөр болгаш кирилде домактар-биле нарынчыттынары, оларга бижик демдектери. Интонацияның ужур-дузазы	1	
Дыл дугайында ниити билиглер.	7 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын	Ниити шагы – 4	Тыва дылдың статусунуң (деңнелинин) дугайында чугаага киржир. Төрөөн дылдың кижиниң амыдыралыга болгаш ниитилелге ужур-дузазының дугайында тайылбырлаар. Тыва дылдың чаражын, байлаан үнелеп билир. Тыва улустуң культуразының бир кезээ болур тыва чугаа аянының онзагайының дугайында бодалын илередип билир. Сөзүглелди тургузар. Кандыг-бир темага материалдарны чыыр, ооң аай-бажын тургузар, чыып алганы медээлерни сайгарар. Причастиелерни, деепричастиелерни, олардан тургустунган бөлүглелдерни, өттүнүг сөстөрүн, дузалал чугаа кезектерин, аян сөстөрүн чугаага ажыглаар,
	Сөзүглел	1	
	Кылыг сөзүнүң онзагай хевирлери	1	
	Дузалал чугаа кезектери. Аян сөстери		
	Сөс каттыжыышкыннары. Домак кежигүннери		
Дыл дугайында эртемнің кезектери			

	Домак кезигүүннери		үжилери болгаш улуг улус-биле чугаалажып тура, чугаа культуразын сагыыр. Аян сөстери кирген сөзүглелдерге ударениени сагыыр. Сөзүглелден бөдүүн домактарны, оларның иштинден сөс каттыжышкыннарын тывар, холбааларын тодарадыр. Делгеренгей эвес домактарны ийиги черге кезигүүннери-биле делгереди. Чечен чогаал сөзүглелдеринден нарынчылтынган домактарны тывар, оларны сайгарар. Нарынчылтынган домактарны бижимел болгаш аас чугаага ажыглаар, шын бижилгениң болгаш пунктуастыг дүрүмнери, үн аянын сагыыр.
	Чаңгыс чугула кезигүүннүг домактар		
	Нарынчылтынган домактар. Нарынчылтынган домактарның синтаксистиг сайгарылгазы		
	<i>Түңнел хыналда ажыл</i>	1	Түңнел хыналда ажылды кылыр.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Төлевилел тургузары. «Тыва дылывыстың хуулгаазын сөстери»</i>	1	Өөредиглиг төлевилелге киржир. Херек материалдарны солуннардан, Интернет четкизинден ылгап тывар, улус-биле чугаалажыр. Бөлүккө ажылдаар. Түңнелдерни үндүрер.
	Шупту	103	

ТЕМАЛЫГ ПЛАННААШКЫН

8 КЛАСС (67 ШАК)

Дылдың кезектери	Программа аайы-биле темалар	Шак саны	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл дугайында ниити билиглер	Төрөөн дылдарны камгалап, кадагалаары	1	Бүгү делегейниң төрөөн дылдар болгаш тыва дыл хүнүн тургусканының чылдагаанын база чугулазын билип алыр. Чон бүрүзүнүн төрөөн дылының ужур-дузазын үнелээр. Чоннуң төрөөн дылын ооң үндезин культуразын, төөгүзүн, ажыл-амыдыралын дамчыдарының кол аргазы деп билип алыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	7 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын	Ниити шагы – 6	7 класска алган чаңчыл-мергежилдерин улам ыңай сайзырадыр. Кылыг сөзүнүн хевирлерин тодарадыр.
	Кылыг сөзүнүн онзагай хевирлери	1	Домактарда дузалал чугаа кезектерин танып тывар. Дузалал чугаа кезектерин чугаага ажыглаар.
	Дузалал чугаа кезектери. Аян сөзү	1	Бөдүүн домактың долу морфолог-синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, бижик демдектерин сагыыр.
	Сөс каттыжышкыннары. Домак кезигүннери	1	Нарынчыттыг домактарны сөзүглелден тывар.
	Чаңгыс чугула кезигүннүг домактар	1	Домактардан сөс каттыжышкыннарын тывар, синтаксистиг харылзааларын тодарадыр.
	Нарынчыттыг домактар. Бөдүүн домактың синтаксистиг сайгарылгазы	1	
	<i>Хыналда ажыл «Дусчулар».</i>	1	Хыналда ажылды кылыр. Улуг эвес хемчээлдиг сөзүглелди тургузар. Бөдүүн домактың долу морфолог-синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Домактан сөс каттыжышкыннарын тывар, синтаксистиг харылзааларын тодарадыр. Бир нарынчыттыг домакты сөзүглелден тывар, бижик демдектерин шын бижиир.
Дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дыл – улустуң аас чогаалының болгаш чечен чогаалының дылы.	Ниити шагы –4	Тыва улустуң аас чогаалын, чечен чогаалын, төөгүзүн, культуразын шинчилеп өөрениринге тыва дылдың чугулазын билип алыр.
	Тыва дыл болгаш улустуң аас	1	Улустуң аас чогаалының дылын чечен чогаал дылындан ылгаар. Сөс курлавырын байыдарыңга тайылбыр, орус-тыва, тыва-орус болгаш тыва

	чогаалы		дылдың өске-даа словарьларын ажыглаар.Сөзүглелдерни этнокультурлуг утка болгаш дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанының талазы-биле сайгарар. Бодунуң бодалын хостуг болгаш шын кылдыр илередип, сөзүглелдерни тургузар. Тыва литературлуг дылдың кол-кол нормаларын сагыыр.
	Тыва дыл болгаш чечен чогаал	1	
	Тыва дыл амгы үеде	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыкчы ажыл. «Төрээн дыл чүге херегил?» деп угаап боданыышкынныг сөзүглел тургузар.</i>	1	Демнежип ажылдаар. «Төрээн дыл чүге херегил?» деп темага угаап боданыышкынын илередир. Түңнелдерни кылыр. Дыл дугайында үлегер домактарны тывар. «Төрээн дылывысты кадагалаалыңар!» деп темага кыйгырыг хевирлиг сөзүглелди тургузар. Адресатты шилиир, аңаа тыва дылды кадагалап алырының дугайында бадыткап чугаалаар.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	Нии́ти шагы – 11	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргаларын билир. Дорт болгаш доора чугааны база домакта авторнуң сөстери ылгаар, бижик демдектерин сагыыр. Дорт чугааны авторнуң сөстеринден аялга дузазы-биле ылгалдыр чугаалаар. Дорт чугаалыг домактарның схемазын тургузар. Өске кижиниң чугаазын дорт чугаа-биле, доора чугаа-биле дамчыдар. Дорт чугааны дораа чугаа кылдыр өскерттир. Цитаталарны танып тывар, бижик демдектерин сагыыр. Цитаталарны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Дорт чугаалыг домактарның болгаш цитаталарның сөзүглел тургузарынга ужур-дузазын тайылбырлаар.
	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	1	
	Дорт чугаа. Дорт чугаалыг домакка бижик демдектери	1	
	Доора чугаа	1	
	Доора чугаа болгаш нарын домак	1	
	<i>Диктант «Чаңчыл болган ёзулалдар»</i>	1	
	Диалог, аңаа бижик демдектери	1	
	Цитата, аңаа бижик демдектери	1	
	Дорт чугаалыг сөзүглелди тургузары	1	
	Цитаталыг сөзүглелди тургузары	1	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыкчы ажыл. Дыңнадыг белеткээри. «Кызыл-Даг суурнуң ус-шеверлериниң чугаалары»</i>	1	Кижини бүрүзү бот-тускайлаң ажылдаар. Херек материалдарны, цитаталарны чыггаш, «Кызыл-Даг суурнуң ус-шеверлериниң чугаалары» деп темага дыңнадыг белеткээр.

	<i>Тест “Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар».</i>	1	Диктантаыны бижиир, тыва дылдың орфографтыг болгаш пунктуастыг нормаларын сагыыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Синтаксис	Ниити шагы – 10	Грамматиканың бир кезээ синтаксис дугайында билиглерин ханыладыр. Сөс каттыжыышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны (деңнежилге, чагыржылга) тодарадыр. Нарын домак иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргалар-биле таныжар: кожумактар, эвилелдер, эвилел (зиг) сөстөр, эдеринчилер, артынчылар, дузалал аттар, үн аяны. Аас чугаа культуразын хевирлээринге синтаксистиг ужур-дузазын тодарадып тайылбырлаар. Сөс каттыжыышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны тайылбырлаар.
	Синтаксистиг кезиктериниң дугайында билиг. Нарын домактың бөдүүн домактан ылгалы	1	
	Сөс каттыжыышкыннарында синтаксистиг харылзаалар. Нарын домактың кезектериниң аразында каттыжар аргалары. Үн аянының дузазы-биле каттыжары	1	
	Нарын домактың кезектериниң кожумактар дузазы-биле каттыжары	1	
	Нарын домактың иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргалар. Нарын домактың кезектериниң эвилелдер дузазы-биле каттыжары	1	
	Аас чугаа культуразын хевирлээринге синтаксистиг ужур-дузазы. Нарын домактың кезектериниң эдеринчилер болгаш артынчылар дузазы-биле каттыжары	1	
	Синтаксистиг харылзаалар, оларның хевирлери. Удурланыштырар харылзаалыг домактар	1	
	Деңнештирер харылзаалыг домактар	1	
	Аңгылаштырар харылзаалыг домактар	1	

	<i>Хыналда ажыл «Изиг-Суг аржааны»</i>	1	Хыналда ажылды күүседир: нарын домактарның чижектерин дыңнап бижиир, нарын домактың кезектериниң аразында синтаксистиг харылзааларын тодарадыр (кожумактар, эвилелдер, эвилелзиг сөстөр, эдеринчилер, дузалал аттар, артынчылар, үн аяны).
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Төлевилел тургузары «Көшкүн чоннарның чурттаар оран-савазы».</i>	1	Бөлүккө ажылдаар. Төөгүлүг болгаш культурлуг тураскаалдар дугайында материалдар-биле таныжар (шилип алыр). Төлевилелдин делгереңгей планын тургузар. Материалдарга үнлезилээн түңнелдерни кылыр. Түңнелинде «Көшкүн чоннарның чурттаар оран-савазы» деп темага чогаадыг-тоожуушкунну бижиир.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Нарын домак дугайында билиг	Ниити шагы –2	Сөзүглелде нарын домактарны тывар. Нарын домактың иштинде бөдүүн домактарның утка аайы-биле харылзаалыын билир, оларның каттыжар аргаларын тодарадыр. Бодалын илередирде, нарын домактарны ажыглаар. Нарын домактарның схемазын тургузар. Аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр. Чугаа культуразының нормаларын сагыыр. Нарын домактың хевирлерин билир. Нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Нарын домак дугайында билиг	1	
	Нарын домактарның бөлүктери: чагырышпаан, чагырышкан	1	
	Нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы		
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Чагырышпаан нарын домак	Ниити шагы – 8	Чагырышпаан нарын домактың каттыжар аргаларын тодарадыр: эвилелдер дузазы-биле (каттыштырар, удурланыштырар, аңгылаштырар); үн аяны; нарын домактың кезектериниң уткалыг харылзааларын билир. Чагырышпаан нарын домактарга бижик демдектерин сагыыр. Чагырышпаан нарын домактарны чугаага ажыглаар, үн аянын сагыыр. Бөдүүн домактардан чагырышпаан нарын домакты тургузар. Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Чагырышпаан нарын домак дугайында билиг.	1	
	Эвилелдер чок чагырышпаан нарын домактар	1	
	Чагырышпаан нарын домактың бөлүктери		
	Деңнежилге харылзаалыг чагырышпаан нарын домак	1	
	Удурланышкак харылзаалыг чагырышпаан нарын домак	1	
	Аңгылаар харылзаалыг чагырышпаан нарын домак	1	

	Чагырышпаан нарын домакка бижик демдектери	1	
	Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы		
	<i>Хыналда ажыл «Күзел»</i>	1	Хыналда ажылды кылыр. Немелде онаалгаларны күүседир: чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, характеристиказын бээр.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг «Тураскаалдар чүнү чугаалап турарыл?»</i>	1	Бөдүүн болгаш нарын домактарны ажыглавышаан, «Тураскаалдар чүнү чугаалап турарыл?» деп темага чогаадыгны бижиир.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Чагырышкан нарын домак	Ниити шагы – 19	
	Чагырышкан нарын домак дугайында билиг.	1	Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домакты ылгаар.
	Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактың туружу		Чагырышкан нарын домактың кол болгаш чагырткан домактарының аразында уткалыг харылзаазын тодарадыр. Кол болгаш чагырткан домактарының кызыгаарын айтыр, кол домактан айтырыгны шын салыр.
	Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домактарның холбажыр аргалары	1	Чагырткан болгаш кол домактың аразында холбажыр аргаларын танып билир: кожумактар, эвилелдер болгаш эвилелзиг сөстөр, эдеринчилер болгаш дузалал аттар, артынчылар, үн аяны.
	Үениң тайылбыр домаа	1	
	Үениң тайылбыр домааның кол домакка каттыжар аргалары	1	
	Үениң тайылбыр домааның кол домакка янзы-бүрү аргаларның каттышканы-биле холбажыры	1	Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзыларын таныыр: үениң, тодарадылганың, немелдениң, даар байдалдың, чөрүлдээнин, сорулганың, чылдагаанның, деңнелгениң, туруштун, кылдыныг аргазының тайылбыр домактары, оларга бижик демдектери.
	Немелдениң тайылбыр домаа	1	
	Немелдениң тайылбыр домаанга бижик демдектери	1	Чагырышкан нарын домакты схема езугаар тургузар.
	Тодарадылганың тайылбыр домаа	1	

	Даар байдалдың тайылбыр домаа	1	Чагырышкан нарын домакты аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Сөзүглелди тыва литературлуг дылдың пунктуастыг, грамматиктиг нормаларын сайгарары-биле номчуур болгаш сайгарар. Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Чөрүлдээниң тайылбыр домаа	1	
	<i>Хыналда ажыл «Авам»</i>	1	
	Сорулганың тайылбыр домаа	1	
	Чылдагаанның тайылбыр домаа	1	
	Деңнелгениң тайылбыр домаа	1	
	Туруштуң тайылбыр домаа	1	
	Кылдыныг аргазының тайылбыр домаа	1	
	Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы.	1	
	<i>Тест «Чагырышкан нарын домак»</i>	1	Тестини кылыр. Немелде онаалгаларны күүседир: чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, характеристиказын бээр
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыкчы ажыл. Эдертиг «Уруунуң сылдызы»</i>	1	«Надя Рушеваның амыдыралының дугайында» деп авазының чугаазын чагырышкан нарын домактарны ажыглавышаан, сактып тургузар. Бөдүүн болгаш нарын домактарны ажыглавышаан, бердинген сөзүглелди чедир бижиир.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Хөй кезектерлиг нарын домактар	Ниити шагы – 2	Нарын синтаксистиг конструкцияларны таныыр, оларның кезектериниң аразында харылзааларны (дес-дараалаан, чаңгыс аймак эвес, чаңгыс аймак болгаш холушкак) ылгап, танып билир. Нарын синтаксистиг конструкцияларга бижик демдектерин сагыыр. Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазын кылыр. Нарын синтаксистиг конструкцияларны угаап боданышкынга (монологка) ажыглаар.
	Хөй кезектерлиг чагырышпаан нарын домактар	1	
	Хөй кезектерлиг чагырышкан нарын домактар	1	
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Пунктуация	Ниити шагы – 2	Бижик демдектерин кандыг таварылгаларда ажыглаарының дүрүмнерин чаңгыс аайлап тургусканының дугайында билип алыр. Тыва дылдың пунктуастыг нормаларын сагыыр. Бижик демдектериниң ужур-дузазының дугайында билип алыр. Домактың төнчүзүнге бижик демдектерин шын ажыглаар: улуг сек,
	Пунктуация дугайында билиг. Бижик демдектери болгаш оларның ужур-утказы	1	

	Бижик демдектерин ажыглаары	1	айтырыг демдээ, кыйгырыг демдээ, хөй сек. Нарынчиттыгнан, чагырышкан, чагырышпаан нарын домактарга бижик демдектерин шын ажыглаар. Дорт чугаалыг болгаш цитаталыг домактарга, диалогтуг сөзүглелге бижик демдектерин ажыглаар болгаш дүрүмнерин сагыыр. Биче секти, ийи секти, бүдүн чартык секти, кавычканы ажыглаар. Тире болгаш дефисти ылгаар. Тыва дылдың словарьларын ажыглаар.
Дыл дугайында эртемнің кезектери	8 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын	Ниити шагы – 2	Чугаазын сайзырадыр, херек кырында алган билиглерин бадыткаар.
	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар		Сөс каттыжышкыннарында болгаш домактарда синтаксистиг харылзааларны тодарадыр. Сөзүглелден нарынчиттыгнан домактарны, домактан сөс каттыжышкыннарын тывар, оларның синтаксистиг харылзааларын тодарадыр.
	Синтаксистиг харылзаалар		
	Нарын домак		Дорт болгаш доора чугаалыг домактарны тургузар, оларны эде тургузар, бижик демдектерин сагыыр.
	Чагырышпаан нарын домак		
	Чагырышкан нарын домак		Цитаталарны чугаага ажыглаар. Боду нарынчиттыгнан, нарын домактарны болгаш нарын синтаксистиг конструкцияларны тургузар, бижик демдектерин сагыыр.
	Хөй кезектерлиг нарын домактар		
	Пунктуация		
	Нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы		
	<i>Түңнел хыналда ажыл «Бай-Тайга»</i>	1	Хыналда ажылды күүседир. Немелде онаалгаларны кылыр: чагырышпаан, чагырышкан нарын домактарның морфолог-синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, характеристиказын бээр. Нарын домакты аас чугаага ажыглаары. Нарын домактарлыг сөзүглелдерни бөдүүнчүдери. Бөдүүн домактардан нарын домакты тургузары.
	Шупту	67	

ТЕМАЛЫГ ПЛАННААШКЫН

9 КЛАСС (68 ШАК)

Дылдың кезектери	Программа аайы-биле темалар	Шак саны	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлериниң чижек тайылбыры
Дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дылдың чоннуң культуразы болгаш төөгүзү-биле харылзаалыы	Ниити шагы – 3	Чоннуң төөгүзүн болгаш культуразын билип алырынга ужур-дузалыг төрөөн дылдың дугайында чугаага киржир.
	Тыва дылдың чоннуң культуразы болгаш төөгүзү-биле харылзаалыы	1	Тываның төөгүлүг болгаш культурлуг чаңчылдарын тайылбырлаарда, дыңнадыгларны белеткээрде, словарьларны болгаш тайылбыр номнарны ажыглаар.
	Тываның төөгүлүг үлериниң дылда илереттингени	1	Тыва дугайында сөзүглелдерни сайгарар, сөс курлавырын байыдар, төрөөн чериниң дугайында билиглерин делгемчидер.
	Тыва улустуң чугаа этикеди	1	Сөзүглелдерден херек медээлерни тывар.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	8 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын	Ниити шагы – 5	Дорт болгаш доора чугаалыг домактарга бижик демдектерин сагыыр.
	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	1	Аас чугаага цитаталарны ажыглаар болгаш бижимел чугаага шын көргүзер.
	Нарынчыттыңан бөдүүн домак	1	Бөдүүн болгаш нарын (чагырышпаан, чагырышкан), нарын синтаксистиг конструкцияларны тургузар мергежилдерин улам сайзырадыр, оларны сөзүглелден танып тывар, аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар.
	Нарын домак	1	Чугаа культуразын сагыыр. Угаап бодаар, бодунуң бодадын бадыткаар.
	Хөй кезектерлиг нарын домактар	1	
	<i>Хыналда диктант «Мен ону орай билдим»</i>	1	Хыналда диктантаыны бижиир, нарын домактарның сайгарылгазын кылыр.
Дыл дугайында ниити билиглер	Дыл дугайында ниити билиглер	Ниити шагы – 12	Кижиниң амыдыралында харылзажырының чаңчыл-мергежилдериниң чугулазын билир. Тыва дылдың ниитилел болгаш күрүне амыдыралынга ужур-дузазын үнелээр. Тыва дылдың делегей чергелиг үнелиин сайгарып боданыр.
	Дылдың ниитилел амыдыралынга ужур-дузазы	1	Петроглифтер болгаш иероглифтерниң чижектери-биле таныжар.

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	болгаш хүлээлгелери		Тываның хаяларында бижиктер дугайында эртем-шинчилелдиг ажилдарны сонуургаар. Барыын-Хемчиктин Бижикиг-Хаяда болгаш Улуг-Хем девискээринде хаяларда чуруктар дугайында презентацияларны кылыр. Түрктерниң орхон-енисей бижикиринин дугайында чугаага киржир. Оларның чуруктары-биле таныжар. Тыва улустун дылының сайзыралынга бижикиг уjur-дузанын үнелеп көөр. Тыва дылдың шинчилекчилери болгаш оларның эртем ажилдарының чижектери-биле таныжар. Тыва дылдың хевирлерин ылгап тодарадыр. Тыва дылдың шинчилекчилеринин дугайында төлевилелди чогаадып кылыр. Дириг амытаннар дугайында сөзүглелдин номчулганын дыңнаар. Дыңнаан чүүлүн бижимел дамчыдар. Делегей четкизинге (Интернетте) харылзажылга үезинде чугаа культуразын сагыыр, чагаалажырының нормаларын сагыыр, тыва ө, н, ү деп үжүктөрни шын ажыглаар.
	Бижиктин баштайгы хевирлери	1	
	Орхон-енисей бижикири	1	
	Төвүт болгаш эрги моол бижикир, оларның тыва дыл-биле холбаалыы	1	
	Тыва дылдың баштайгы шинчээчилери: В.В. Радлов, Н.Ф. Катанов, А.А. Пальмбах	1	
	Тыва дыл шинчилекчилери	1	
	«Тыва дылдың шинчилекчилери» деп төлевилел тургузары	1	
	Эдертиг «Артык сеткил ара душкен»	1	
	Тыва дылдың хевирлери. Литературлуг дыл (ном, нейтралдыг, чугаа)	1	
	Литературлуг эвес дыл (девискээр аайы-биле диалектилер, кара чугаа болгаш ооң аяны, жаргоннар)	1	
	Тыва дыл – социал четкилерде	1	
	Тест «Дыл дугайында ниити билиглер»	1	Тестиниң айтырыгларынга харыылаар.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Сөзүглел	Ниити шагы – 12	Сөзүглел дугайында билиин ханыладыр. Сөзүглелдин кол демдектерин (уткалыг кезектерге чарлыры, утка талазы-биле чаңгыс аай болуру, кезектеринин аразында харылзаалыы) тодарадыр. Сөзүглелде чугула (дүлгүүр) сөстөрни тывар. Сөзүглелдин кол бодалын болгаш темазын тодарадыр.
	Сөзүглел дугайында билиг, ооң кол демдектери.	1	
	Сөзүглелдин темазы, кол бодалы	1	

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Сөзүглелдин уткалыг кезектери (микротема).	1	Сөзүглелдин уткалыг кезектерин ылгаар. Домактарның болгаш сөзүглелдин кезектерин харылзаштырып турар аргаларны тодарадыр. Абзацты чугааның стиль-композициялыг үзүндүзү болур деп билип алыр. Сөзүглелдин тургузуун тодарадыр. Сөзүглелди тургузар база ону эде тургузарының кол хевирлерин (план, тезис, конспект (допчулай бижиир), аннотацияны) ажыглаар. Сөзүглелде фонетиктиг, лексиктиг, морфологтук, синтаксистиг курлавырының аайы-биле сайгарар. Сөзүглелге сөстү доора болгаш көжүргөн уткаларында кылдыр, контекстиг синонимнерни болгаш антонимнерни, окказионализмнерни (авторнун бодунун чогааткан сөстөрүн) ажыглаар. Сөзүглел тургузарының негелделерин сагып, аңгы-аңгы хевирлерниң сөзүглелдерин тургузар. Сөзүглелди кандыг сорулга-биле, кымга хамаарыштыр бижээнинин болгаш оон темазының, кол бодалының аайы-биле дылдың аргаларын шилип ажыглаар. Сөзүглелдин дылының онзагайын сайгарар.
	Абзац дугайында билиг.	1	
	Сөзүглелде домактарның харылзаалыгы	1	
	Сөзүглелдин кезектеринин аразында харылзаалыгы.		
	Сөзүглелдин хевирлери. Тоожуушкун	1	
	Чурумал	1	
	Угаап боданышкын	1	
	Сөзүглелдин планы. Тезис.	1	
	Сөзүглелди допчулай бижири (конспект).	1	
	Сөзүглелге аннотация		
	Сөзүглелдин уран-чечени	1	
	<i>Хыналда ажыл «Таңды кержии»</i>	1	Сөзүглелди тургузар. Сөзүглелдин уткалыг кезектерин (микротемаларын) тодарадыр. Утказын шын дамчыдар. Дылдың нормаларын сагыыр.
Дыл дугайында эртемниң кезектери	Стилистика болгаш чугаа культуразы	Ниити шагы – 24	Функционалдыг стильдерни азы дылдың хүлээлгелеринин хевирлерин аңгылаар: ном болгаш чугаа стили. Стиль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактарны тодарадыр. Чугаа стилин тодарадыр, оон-биле холбашкан чугаа культуразын сагыыр. Чугаа стилиниң хевирлерин (кандыг-бир чүве чугаалажыры, кандыг-бир айтырыгга хамаарыштыр маргыжары, чугаалаары, кижилерниң амы-хууда чагаалары) ылгаар болгаш оларның онзагайларын тодарадыр. Ном стилин тодарадыр, оон янзыларын (эртем, публицистика, албан-херек) ылгаар. Ном стилиниң кол жанрларын ылгаар: эртем (үненел, аннотация, илеткел,
	Стилистика дугайында билиг Ном болгаш чугаа стили.	1	
	Стиль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактар.	1	
	Чугаа стили. Кара чугаа	1	
	Аас чугааның ылгавырлыг демдектери	1	
	Маргыжышкын, оон хевирлери. Маргылдаалыг айтырыгларны	1	

шиитпирлээри		статья, рецензия), публицистика(солунга статья, интервью, орук демдеглелдери, репортаж...), албан-херек (хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме...). Чечен чогаал дылының онзагайларын тодарадып тайылбырлаар. Тыва литературлуг дылдың кол функционалдыг стильдерин (ном стили, чугаа стили) шингээдир. Тыва дылдың словарьларын тыва литературлуг дылдың нормаларын шингээдири болгаш сөс курлавырын байыдары-биле ажыглаар. Бодунуң шын эвес чугаалаан чүвезин эде тургузар. Сөзүглелдин кайы стильге хамааржырын тодарадыр. Чугааның аңгы-аңгы стильдер, жанрлар, хевирлеринге сөзүглелдерини тургузар. Эш-өөрүнүң мурнунга улуг эвес дыннадыг, илеткел, реферат-биле чүве чугаалаар; кандыг-бир маргылдаалыг айтырыгны шиитпирлээринге киржир. Бодалдарын, сагыш-сеткилин илередиринде, сөс курлавырын чөптүг ажыглаар. Аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин тургузар: үнелел, аннотация, илеткел, статья, рецензия, статья, интервью, орук демдеглелдери, репортаж, шынзылга, билдириишкин дээш о.ө.
Амы-хууда чагаалар	1	
Хөй-ниити черинге чугаа	1	
Албан-херек аайы-биле чугаа	1	
Ном стили, оон янзылары	1	
Эртем стилиниң жанрлары. Эртем статьязы. Илеткел	1	
Үнелел. Аннотация. Рецензия	1	
Публицистика стилиниң жанрлары. Солунга статья	1	
Интервью. Репортаж	1	
<i>Чогаадыг «Суурувус ажыл-амыдыралы»</i>	1	
Орук демдеглелдери.	1	
Албан-херек стилиниң жанрлары. Билдириишкин. Резюме	1	
Хол үжүү. Шынзылга	1	
Чечен чогаал стили	1	
Шүлүк чогаалы	1	
Проза чогаалы.	1	
<i>Хыналда ажыл «Адазының чагыы»</i>	1	
<i>Эдэртиг «Диңчигеи»</i>	1	
Синонимика – стилистиканың кол өзээ. Лексиканын стиль синонимнери	1	

	Грамматиканың стиль синонимнери	1	
Дыл дугайында эртемнің кезектери	Чугаа культуразы	Ниити шагы – 6	Тыва литературлуг дылдың кол нормаларын шингээдир болгаш оларны аас болгаш бижимел чугаага сагыыр. Бодунуң чугаалаан чүүлүн эдип билир. Тыва дылдың словарьлары-биле ажылдап, оларны ажыглап билир.
	Литературлуг дыл болгаш ооң нормаларының дугайында билиг	1	
	Фонетика болгаш орфоэпия талазы-биле нормалар	1	
	Лексика талазы-биле нормалар	1	
	Грамматиктиг нормалар	1	
	Орфография болгаш пунктуация талазы-биле нормалар	1	
	<i>Чогаадыг «Амыдыралды чүнүң-биле хемчээрил?»</i>	1	Бодунуң бодалын хостуг болгаш шын кылдыр илередип, сөзүглелдерни тургузар. Тыва литературлуг дылдың кол-кол нормаларын сагыыр.
Дыл дугайында ниити билиглер	9 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын	Ниити шагы – 2	Монолог болгаш диалогтуң, чугаа чорудулгазының хевирлериниң дугайында алган билиглерин чаңгыс аайлаар болгаш түңнээр. Номчаан болгаш дыңнаан сөзүглелиниң уткаын кызырып азы долузу-биле дамчыдар. Сөзүглелди тема, идея, тургузуг болгаш чугааның чурумал, тоожуушкун, угаап боданыышкын хевирлериниң кайызынга хамааржырының талазы-биле сайгарар. Чугааның аңгы-аңгы стильдерниң, жанрларның болгаш хевирлериниң чижектерин тургузар: тезис, үнелел, илеткел; чагаа, хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме; тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын; статья, илеткел, сайгарылга, интервью, орук демдеглелдери.
	Дыл дугайында билиглер	1	
	Сөзүглел	1	
	Стилистика болгаш чугаа культуразы		
Дыл дугайында ниити билиглер	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге түңнел катаптаашкын	Ниити шагы – 4	Тыва дылды чоннуң чаагай чаңчылдарының, төөгүзүнүң дугайында медээни кадагалап арттырар болгаш дамчыдар аргазы кылдыр медресеп билир. Кижини төрелгетенниң амыдыралынга бижиктин ужур-дузазының дугайында сайгарылгалыг чугаага (дискуссияга) киржир. Үннүң утка ылгаар хүлээлгезин тодарадыр. Тыва дылдың өскертилге,
	Фонетика. Орфоэпия. Орфография	1	
	Лексика. Фразеология	1	

	Морфология	1	чогаадылга, хевир өскертир кожумактарын ылгаар. Сөс тургузарының кол аргаларын тодарадыр. Кижиниң бодалын, сагыш-сеткилин, эмоционалдыг байдалын илередиринге сөстүң ужур-дузанын тайылбырлаар. Чугаа кезектерин грамматиктиг утка болгаш морфологтуг демдектерин, синтаксистиг хүлээлгелерин барымдаалап танып тывар, алган билиглерин бадыткаар, деңнээр, түңнээр. Бодунуң бодалын илередиринге синтаксистиң ужур-дузанын тайылбырлаар. Сөстү шын бижиирде, фонетика, сөс тургузуу болгаш морфология талазы-биле алган билиглеринге, сайгарылгаларга даяныр.
	Синтаксис		
	Пунктуация		
	Стилистика		
	Чугаа культуразы		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Түңнел хыналда ажыл «Хуулгаазын кудай»</i>	1	Түңнел хыналда ажылды кылыр. Немелде онаалгаларны күүседир. Темалыг дискуссияга киржир. Аңаа бодунуң бодалын хостуг, шын илередир. Тус айтырыгга хамаарышкан фактыларны сайгарар, бодунуң бодалын бадыткаар болгаш түңнелди үндүрер. Чугаа культуразын сагыыр, кайы хире улус-биле харылзажып билириниң деңнелин боду үнелеп көөр.
	Шупту	68	

КИЧЭЭЛ ПЛАННААШКЫНЫ

7 КЛАСС

№	Кичээл темазы	Шагы			Өөренир үеги	Тайылбыр
		Ниити	Хыналда ажыл	Чугаа чору-дулгазы		
1	Тыва дыл – күрүне дылы	1			02.09	
2	5-6 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын. Кылыг сөзү	1			05.09	
3	Наречие.	1			08.09	
4	Ат орну	1			09.09	
5	Сөс каттыжыышкыны	1			12.09	
6	Домак	1			15.09	
7	<i>Диктант «Куштар эмчизи»</i>	1	1		16.09	
8	Дыл дугайында ниити билиглер Тыва дыл – тыва чоннуң өнчүзү	1			19.09	
9	Тыва дыл болгаш чоннуң культуразы	1			22.09	
10	Сөзүглел. Сөзүглел дугайында билиг	1			23.09	
11	Сөзүглелдин темазы болгаш кол бодалы.	1			26.09	
12	Сөзүглелдин кыска болгаш делгеренгей планы	1			29.09	
13	Сөзүглелдернин янзылары. Тоожушкун.	1			30.09	
14	Чурумал	1			03.10	
15	Угаап боданыышкын	1			06.10	
16	<i>Чогаадыг «Ооруг хемниң девискээрин арыглаанывыс»</i>	1		1	07.10	
17	<i>Сөзүглел-биле ажыл «Айыыл-биле демисел»</i>	1		1	10.10	
18	Морфология. Кылыг сөзүнүң тускай хевирлери. Причастиеиниң грамматиктиг утказы, морфологтуг демдектери.	1			13.10	
19	Эрткен үениң причастиези	1			14.10	
20	Келир үениң причастиези	1			17.10	
21	Болгалак үениң причастиези	1			20.10	
22	Причастиелиг бөлүглелдер	1			21.10	
23	Причастиелиг бөлүглелдериниң домакка тодарадылга, байдал болуру	1			24.10	
24	<i>Хыналда ажыл «Орай күс»</i>	1	1		27.10	
25	Деепричастиеиниң грамматиктиг утказы, морфологтуг демдектери, синтаксистиг хүлээлгелери	1			07.11	

26	Тыва дылдың деепричастиелери. Каттышкак деепричастие	1			10.11	
27	Кожаланчак деепричастие	1			11.11	
28	Эрткен деепричастие	1			14.11	
29	Болбас деепричастие	1			17.11	
30	Кызыгаарлаар деепричастие	1			18.11	
31	Үдекчи деепричастие	1			21.11	
32	Деепричастиелиг бөлүглел, аңаа бижик демдектери болгаш домакка байдал болуру	1			24.11	
33	<i>Тест «Причастие, деепричастиелер»</i>	1	1		25.11	
34	Өттүнүг сөстөр. Өттүнүг сөстөрнүн ниити утказы болгаш уткалыг бөлүктөри	1			28.11	
35	Өттүнүг сөстөрнүн составтыг кылыг сөстөри тургузарынга ужур-дузазы база синтаксистиг хүлээлгези. Өттүнүг сөстөрнүн морфологтуг сайгарылгазы.	1			01.12	
36	<i>Чогаадыг «Малчынның аалында»</i>	1		1	02.12	
37	Дузалаал чугаа кезектери. Эдеринчилер болгаш дузалаал аттар, оларның грамматиктиг хүлээлгелери	1			05.12	
38	Эдеринчилерни өске чугаа кезектеринден ылгаары	1			08.12	
39	Эдеринчилерни чугаага шын ажыглаары	1			09.12	
40	Эдеринчилер болгаш дузалаал аттарның морфологтуг сайгарылгазы	1			12.12	
41	Эвилелдер, оларның грамматиктиг хүлээлгелери	1			15.12	
42	Чагырыштырбас эвилелдер	1			16.12	
43	Чагырыштырар эвилелдер	1			19.12	
44	Эвилелдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары. Эвилелдернүн морфологтуг сайгарылгазы	1			22.12	
45	Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг хүлээлгелери	1			23.12	
46	Артынчыларны бөлүктээри болгаш шын бижири	1			26.12	
47	Артынчыларны чугаага шын ажыглаары	1			29.12	
48	<i>Хыналда ажыл «Хат»</i>	1	1		30.12	
49	Аян сөзү – онзагай чугаа кезээ, ооң бөлүктөри.	1			09.01	
50	Аян сөзү кирген домакка бижик демдектери. Адаттынарының	1			12.01	

	онзагайы					
51	Аян сөстөрүнүн морфологиясы сайгарылгазы.	1			13.01	
52	<i>Чурук-биле ажыл. Чогаадыг-чурумал «Кижи – бойдустун төлү»</i>	1		1	16.01	
53	Синтаксис. Сөс каттыжышкынының грамматиктиг уткалары	1			19.01	
54	Сөс каттыжышкынының холбажыр аргалары	1			20.01	
55	Башкарылга холбаазы	1			23.01	
56	Хамааржылга холбаазы	1			26.01	
57	Каттыжылга холбаазы	1			27.01	
58	Сөс каттыжышкынынга катаптаашкын	1			30.01	
59	<i>Тест «Дус-Хөлдүн эриинге»</i>	1	1		02.02	
60	Бөдүүн домак Ийи чугула кезигүүнүг домактар. Домактын чугула кезигүүнери	1			03.02	
61	Кол сөс биле сөглекчинин аразында тире	1			06.02	
62	Кол сөс, ооң илереттинери	1			09.02	
63	Кол сөстүн көргүзүкчүлери	1			10.02	
64	Сөглекчи, ооң илереттинери.	1			13.02	
65	Сөглекчинин хевирлери (кылыг сөстүг бөдүүн, кылыг сөстүг составтыг, ат сөстүг составтыг)	1			16.02	
66	Сөглекчинин составында модальдыг сөстөр	1			17.02	
67	Делгеренгей эвес бөдүүн домак Бөдүүн домактын синтаксистиг сайгарылгазы	1			20.02	
68	<i>Эдертиг «Ийи күске»</i>	1		1	24.02	
69	Домактын ийиги черге кезигүүнери. Немелде. Дорт болгаш доора немелделер, оларнын илереттинери	1			27.02	
70	Тодарадылга болгаш капсырылга оларнын илереттинери	1			01.03	
71	Байдалдар, оларнын утка аайы-биле бөлүктери. Үенин байдалы	1			02.03	
72	Кылдыныг аргазынын байдалы	1			05.03	
73	Туруштун байдалы	1			09.03	
74	Чылдагааннын, сорулганын байдалдары	1			12.03	
75	Хемчегнин байдалы Байдалдарнын илереттинери	1			15.03	
76	Делгеренгей домак дугайында билиг	1			16.03	

77	Домактың синтаксистиг сайгарылгазы.	1			19.03	
78	<i>Хыналда ажыл «Суг бажы дагыры»</i>	1	1		22.03	
89	<i>Сюжеттиг чурук-биле ажыл «Мээң өг-бүлөм»</i>	1		1	23.03	
80	Чаңгыс чугула кежигүннүг домактар дугайында билиг	1			01.04	
81	Чаңгыс чугула кежигүннүг домактарның хевирлери. Тодаргай арынның домак	1			05.04	
82	Тодаргай эвес арынның домак. Ниити арынның домактар	1			06.04	
83	Арын чок домактар	1			09.04	
84	Кол сөс хевирлиг чаңгыс чугула кежигүннүг домактар. Ат домактары	1			12.04	
85	Чаңгыс составтыг бөдүүн домактарның сөзүглел тургузарынга ужур-дузазы	1			13.04	
86	Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг	1			16.04	
87	Чаңгыс чугула кежигүннүг домактарның синтаксистиг сайгарылгазы.	1			19.04	
88	<i>Тест «Адыг-биле ужурашканым»</i>	1	1		20.04	
89	<i>Чурук-биле ажыл. Чогаадыг-чурумал «Мээң өрээлим»</i>	1		1	23.04	
90	Нарынчылтыг домактар. Домактың чаңгыс аймак кежигүннер-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери	1			26.04	
91	Чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактарга түңнекчи сөстөр болгаш оларга бижик демдектери	1			27.04	
92	Чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгалар, оларга бижик демдектери	1			30.04	
93	Тускайлаан кежигүннүг домактарның, тускайлаашкынның ужур-дузазы.	1			02.05	
94	Домактың делгереңгей кежигүннер-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери	1			03.05	
95	Причастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген делгереңгей кежигүннер-биле нарынчылтынары	1			07.05	
96	Деепричастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген байдалдарны тускайлаары	1			10.05	
97	Деңнелгелиг бөлүглелдер-биле илереттинген байдалдарны тускайлаары	1			11.05	

98	Домактың адалгалар-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери. Интонацияның ужур-дузазы	1			14.05	
99	Домактың кирилде сөстөр болгаш кирилде домактар-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери. Интонацияның ужур-дузазы	1			17.05	
100	7 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын. Сөзүглел	1			18.05	
101	Морфология. Синтаксис.	1			21.05	
102	<i>Түңнел хыналда ажыл</i>	1	1		24.05	
103	<i>Төлевилел тургузары «Тыва дылывыстың хуулгаазын сөстери»</i>			1	25.05	
	Шупту	103	8	8		

КИЧЭЭЛ ПЛАННААШКЫНЫ

8 КЛАСС

№	Кичээл темазы	Шагы			Өөренир үези	Тайылбыр
		Ниити	Хыналда ажыл	Чугаа чорудулгазы		
1	Төрөөн дылдарны камгалап, кадагалаары	1			06.09	
2	7 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын. Кылыг сөзүнүн онзагай хевирлери	1			08.09	
3	Дузалал чугаа кезектери. Аян сөзү	1			13.09	
4	Сөс каттыжыышкыннары. Домак кежигүннери	1			15.09	
5	Чаңгыс чугула кежигүннүг домактар	1			20.09	
6	Нарынчылтынган домактар. Бөдүүн домактын синтаксистиг сайгарылгазы	1			22.09	
7	<i>Хыналда ажыл «Дусчулар»</i>	1	1		27.09	
8	Тыва дыл – улустун аас чогаалының болгаш чечен чогаалының дылы. Тыва дыл болгаш улустун аас чогаалы	1			29.09	
9	Тыва дыл болгаш чечен чогаал	1			04.10	
10	Тыва дыл амгы үеде	1			06.10	
11	<i>Чогаадыкчы ажыл. «Тыва дылым – күрүне дылы» деп угаан боданыышкынныг сөзүглел тургузар.</i>	1		1	11.10	
12	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар.	1			13.10	
13	Дорт чугаа. Дорт чугаалыг домакка бижик демдектери	1			18.10	
14	Доора чугаа	1			20.10	
15	Доора чугаа болгаш нарын домак	1			25.10	
16	<i>Диктант «Чаңчыл болган ёзулалдар»</i>	1	1		27.10	
17	Диалог, аңаа бижик демдектери	1			08.11	
18	Цитата, аңаа бижик демдектери	1			10.11	
19	Дорт чугаалыг сөзүглелди тургузары	1			15.11	
20	Цитаталыг сөзүглелди тургузары	1			17.11	
21	<i>Чогаадыкчы ажыл. Дыңнадыг белеткээри. «Кызыл-Даг суурнуң ус-шеверлериниң чугаалары»</i>	1		1	22.11	
22	<i>Тест “Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар».</i>	1	1		24.11	
23	Синтаксис. Синтаксистин кезиктериниң дугайында билиг. Нарын домактын бөдүүн домактан ылгалы	1			29.11	

24	Сөс каттыжыышкыннарында синтаксистиг харылзаалар. Нарын домактың кезектериниң аразында каттыжар аргалары. Үн аянының дузазы-биле каттыжары	1			01.12	
25	Нарын домактың кезектериниң кожумактар дузазы-биле каттыжары	1			06.12	
26	Нарын домактың иштинде бөдүүн домактарның аразында синтаксистиг харылзааларны илередир аргалар. Нарын домактың кезектериниң эвилелдер дузазы-биле каттыжары	1			08.12	
27	Аас чугаа культуразын хевирлээринге синтаксистиг ужур-дузазы. Нарын домактың кезектериниң эдеринчилер болгаш артынчылар дузазы-биле каттыжары	1			13.12	
28	Синтаксистиг харылзаалар, оларның хевирлери. Удурланыштырар харылзаалыг домактар	1			15.12	
29	Деңнештирер харылзаалыг домактар	1			20.12	
30	Аңгылаштырар харылзаалыг домактар	1			22.12	
31	<i>Хыналда ажыл «Изиг-Суг аржааны»</i>	1	1		27.12	
32	<i>Төлөвилел тургузары «Көшкүн чоннарның чурттаар оран-савазы»</i>	1		1	29.12	
33	Нарын домак дугайында билиг	1			10.01	
34	Нарын домактарның бөлүктери: чагырышпаан, чагырышкан. Нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы	1			12.01	
35	Чагырышпаан нарын домак дугайында билиг.	1			17.01	
36	Эвилелдер чок чагырышпаан нарын домактар. Чагырышпаан нарын домактың бөлүктери	1			19.01	
37	Деңнежилге харылзаалыг чагырышпаан нарын домак	1			24.01	
38	Удурланышкак харылзаалыг чагырышпаан нарын домак	1			26.01	
39	Аңгылаар харылзаалыг чагырышпаан нарын домак	1			31.01	
40	Чагырышпаан нарын домакка бижик демдектери. Чагырышпаан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы	1			02.02	
41	<i>Хыналда ажыл «Күзел»</i>	1	1		07.02	
42	<i>Чогаадыг «Тураскаалдар чүнү чугаалап турарыл?»</i>	1		1	09.02	
43	Чагырышкан нарын домак дугайында билиг. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактың туружу	1			14.02	

44	Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домактарның холбажыр аргалары	1			16.02	
45	Үениң тайылбыр домаа	1			21.02	
46	Үениң тайылбыр домааның кол домакка каттыжар аргалары	1			28.02	
47	Үениң тайылбыр домааның кол домакка янзы-бүрү аргаларның каттышканы-биле холбажыры	1			01.03	
48	Немелдениң тайылбыр домаа	1			06.03	
49	Немелдениң тайылбыр домаанга бижик демдектери	1			13.03	
50	Тодарадылганың тайылбыр домаа	1			15.03	
51	Даар байдалдың тайылбыр домаа	1			20.03	
52	<i>Хыналда ажыл «Авам»</i>	1	1		22.03	
53	Чөрүлдээниң тайылбыр домаа	1			03.04	
54	Сорулганың тайылбыр домаа	1			05.04	
55	Чылдагаанның тайылбыр домаа	1			10.04	
56	Деңнелгениң тайылбыр домаа	1			12.04	
57	Туруштуң тайылбыр домаа	1			17.04	
58	Кылдыныг аргазының тайылбыр домаа	1			19.04	
59	Чагырышкан нарын домактың синтаксистиг сайгарылгазы.	1			24.04	
60	<i>Тест «Чагырышкан нарын домак»</i>	1	1		26.04	
61	<i>Чогаадыкчы ажыл. Эдертиг «Уруунуң сылдызы»</i>	1		1	03.05	
62	Хөй кезектерлиг нарын домактар. Хөй кезектерлиг чагырышпаан нарын домактар	1			08.05	
63	Хөй кезектерлиг чагырышкан нарын домактар	1			10.05	
64	Пунктуация дугайында билиг. Бижик демдектери болгаш оларның уjur-утказы	1			15.05	
65	Бижик демдектерин ажыглаары	1			17.05	
66	8 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын	1			22.05	
67	<i>Түңнел хыналда ажыл «Бай-Тайга»</i>	1	1		24.05	
		67	8	5		

КИЧЭЭЛ ПЛАННААШКЫНЫ

9 КЛАСС

№	Кичээл темазы	Шагы			Өөренир үези	Тайылбыр
		Ниити	Хыналда ажыл	Чугаа чору-дулгазы		
1	Тыва дылдың чоннун культуразы болгаш төөгүзү-биле харылзаалы	1			04.09	
2	Тываның төөгүлүг үлерининң дылда илереттингени	1			05.09	
3	Тыва улустун чугаа этикеди	1			11.09	
4	8 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын. Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар	1			12.09	
5	Нарынчылтынган бөдүүн домак	1			18.09	
6	Нарын домак	1			19.09	
7	Хөй кезектерлиг нарын домактар	1			25.09	
8	<i>Хыналда диктант «Мен ону орай билдим»</i>	1	1		26.09	
9	Дыл дугайында ниити билиглер. Дылдың ниитилел амыдыралынга ужур-дузазы болгаш хүлээлгелери	1			02.10	
10	Бижиктин баштайгы хевирлери	1			03.10	
11	Орхон-енисей бижиктери	1			09.10	
12	Төвүт болгаш эрги моол бижиктер, оларның тыва дыл-биле холбаалы	1			10.10	
13	Тыва дылдың баштайгы шинчээчилери В.В. Радлов, Н.Ф. Катанов, А.Пальмбах	1			16.10	
14	Тыва дыл шинчилекчилери	1			17.10	
15	<i>«Тыва дылдың шинчилекчилери» деп төлевилел тургузары</i>	1		1	23.10	
16	<i>Эдертиг «Артык сеткил ара дүшкен»</i>	1	1		24.10	
17	Тыва дылдың хевирлери. Литературлуг дыл (ном, нейтралдыг, чугаа)	1			06.11	
18	Литературлуг эвес дыл (девискээр аайы-биле диалектилер, кара чугаа болгаш ооң аяны, жаргоннар)	1			07.11	
19	Тыва дыл – социал четкилерде	1			13.11	
20	<i>Тест «Дыл дугайында ниити билиглер»</i>	1	1		14.11	
21	Сөзүглел дугайында билиг, ооң кол демдектери.	1			20.11	
22	Сөзүглелдин темазы, кол бодалы	1			21.11	
23	Сөзүглелдин уткалыг кезектери (микротема).	1			27.11	
24	Абзац дугайында билиг.	1			28.11	

25	Сөзүглелде домактарның харылзаалыы Сөзүглелдің кезектериниң аразында харылзаалыы.	1			04.12	
26	Сөзүглелдің хевирлери. Тоожуушкун	1			05.12	
27	Чурумал	1			11.12	
28	Угаап боданыышкын	1			12.12	
29	Сөзүглелдің планы. Тезис.	1			18.12	
30	Сөзүглелди допчулай бижири (конспект). Сөзүглелге аннотация	1			19.12	
31	Сөзүглелдің уран-чечени	1			25.12	
32	<i>Хыналда ажыл «Таңды кезиш»</i>	1	1		26.12	
33	Стилистика болгаш чугаа культуразы Стилистика дугайында билиг Ном болгаш чугаа стили.	1			09.01	
34	Стиль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактар.	1			15.01	
35	Чугаа стили. Кара чугаа	1			16.01	
36	Аас чугааның ылгавырлыг демдектери	1			22.01	
37	Маргыжыышкын, ооң хевирлери. Маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээри	1			23.01	
38	Амы-хууда чагаалар	1			29.01	
39	Хөй-ниити черинге чугаа	1			30.01	
40	Албан-херек аайы-биле чугаа	1			05.02	
41	Ном стили, ооң янзылары	1			06.02	
42	Эртем стилиниң жанрлары. Эртем статьязы. Илеткел	1			12.02	
43	Үнелел. Аннотация. Рецензия	1			13.02	
44	Публицистика стилиниң жанрлары. Солунга статья	1			19.02	
45	Интервью. Репортаж	1			20.02	
46	<i>Чогаадыг «Суурувус ажыл- амыдыралы»</i>	1		1	26.02	
47	Орук демдеглелдери.	1			27.02	
48	Албан-херек стилиниң жанрлары. Билдиришкин. Резюме	1			04.03	
49	Хол үжүү. Шынзылга	1			05.03	
50	Чечен чогаал стили	1			11.03	
51	Шүлүк чогаалы	1			12.03	
52	Проза чогаалы.	1			18.03	
53	<i>Хыналда ажыл «Адазының чагыы»</i>	1	1		19.03	
54	<i>Эдертиг «Диңчигеиш»</i>	1		1	01.04	
55	Синонимика – стилистиканың кол	1			02.04	

	өзээ. Лексиканын стиль синонимнери					
56	Грамматиканың стиль синонимнери	1			08.04	
57	Чугаа культуразы. Литературлуг дыл болгаш ооң нормаларының дугайында билиг	1			09.04	
58	Фонетика болгаш орфоэпия талазы-биле нормалар	1			15.04	
59	Лексика талазы-биле нормалар	1			16.04	
60	Грамматиктиг нормалар	1			22.04	
61	Орфография болгаш пунктуация талазы-биле нормалар	1			23.04	
62	<i>Чогаадыг «Амыдыралды чүнүң-биле хемчээрл?»</i>	1		1	29.04	
63	9 класска өөрөнгөн чүүлдеринге быжыглаашкын Дыл дугайында билиглер	1			30.04	
64	Сөзүглел. Стилистика болгаш чугаа культуразы	1			07.05	
65	5-9 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге түңнел катаптаашкын Фонетика. Орфоэпия. Орфография	1			13.05	
66	Лексика. Фразеология	1			14.05	
67	Морфология. Синтаксис. Пунктуация	1			20.05	
68	<i>Түңнел хыналда ажыл «Хуулгаазын кудай»</i>	1	1		21.05	
	Шупту	68	6	4		